

MİLLÎ MÜCADELE ANADOLUSU'NDA İHTİKÂR VE VURGUNCULUK (1919-1923)*

PROFITEERING AND HOARDING IN ANATOLIA DURING THE NATIONAL STRUGGLE (1919-1923)

Utku AKAR**

Öz

Bu çalışma, Millî Mücadele Anadolu'su bağlamında ortaya çıkan ihtikâr ve vurgunculuk olgusunu kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkilerinin yanı sıra, müteakiben arından ticaret yollarının yeniden açılması sürecinin dinamiklerini ve bu dönemde yaşanan lojistik zorlukların ihtikâr faaliyetlerini nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir. Çalışmada, ihtikârın toplum üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri detaylı şekilde ele alınmakta; özellikle orta ve alt sınıfların geçim sıkıntıları, hayat pahalılığı ve ekonomik eşitsizlikler üzerindeki yıkıcı etkileri vurgulanmaktadır. Ayrıca, muhtekirlerin (ihtikâr yapan tüccarlar) yerel yönetimler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile ilişkileri, bu sınıfın toplumsal yapıya sağladığı katkılar ve oluşturduğu ikili yaşam tarzı da derinlemesine incelenmektedir. Hükûmetin ve yerel yönetimlerin ihtikârla mücadeledeki yetersizlikleri, basın ve köşe yazarlarının bu olguya yönelik duyarlılığı ile çözüm önerileri de çalışmanın odak noktalarındandır. Bununla birlikte, sol hareketlerin ihtikâr konusundaki ideolojik duruşu ve kooperatifçilik gibi alternatif ekonomik modellerin gündeme gelişi detaylı bir şekilde tartışılmaktadır. İhtikâr ve vurgunculukla ilgili kapsamlı bir çerçeve sunabilmek amacıyla hatıratlar, Anadolu basını, TBMM Zabıt Cerideleri ile Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri yanında mevcut literatürden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, çalışma ihtikârın Millî Mücadele dönemi Anadolu'su'nda yalnızca ekonomik bir sorun olmadığını, aynı zamanda toplumsal adaletsizlikleri derinleştiren çok boyutlu bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: ihtikâr, Millî Mücadele, muhtekir, Yeşil Ordu, TBMM, Anadolu, Ankara

Abstract

This study seeks to examine, in a comprehensive manner, the phenomena of hoarding and profiteering that emerged within the context of Anatolia during the National Struggle. The study analyzes not only the economic repercussions of the First World War, but also the dynamics of the reopening of trade routes after the Armistice and how the logistical difficulties of the period shaped profiteering practices. The study discusses in detail the social and economic impacts of profiteering on society—emphasizing in particular its destructive effects on the livelihoods of the middle and lower classes, the cost of living, and economic

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı'nda hazırlanan *Topyekun Bir Savaş Olarak Millî Mücadele: Gündelik Yaşam, Devlet ve Toplum (1919-1923)* başlıklı doktora tezinin ürünüdür.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul/Türkiye, utkuakar.ua@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3573-6205

inequalities. It also examines the relationships between profiteers and local administrations and the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), the contributions of this group to the social structure, and the dual lifestyle patterns it generated. The inadequacies of the government and local authorities in combating profiteering, together with the sensitivity of the press and columnists to this phenomenon and their proposed solutions are likewise among the focal points of the study. Furthermore, the ideological stance of leftist movements on profiteering and the emergence and advocacy of alternative economic models such as cooperativism are discussed in detail. In order to provide a comprehensive framework on profiteering and speculation, memoirs, the Anatolian press, the minutes of the Grand National Assembly of Turkey, as well as Ottoman and Republican archives, and the existing literature have been utilized. In conclusion, the study demonstrates that profiteering in Anatolia during the National Struggle period was not merely an economic problem, but a multifaceted issue that deepened social injustices.

Keywords: profiteering, The National Struggle, profiteer, Grand National Assembly of Turkey, Green Army, Anatolia, Ankara

Giriş

Türk tarih yazımında “On Yıllık Savaş” olarak bilinen 1912–1922 dönemi, siyasi çalkantılar ve askerî çatışmalar kadar, ekonomik yaşam üzerinde yarattığı yıkıcı etkilerle de dikkat çeker.¹ Bu süreçte gıda ve temel ihtiyaç maddeleri üzerindeki denetimin zayıflaması, ihtikâr ve vurgunculuk gibi ekonomik suçların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Toplumsal kaygıların ve belirsizliklerin yoğunlaştığı bu ortamda, temel tüketim maddelerinin arzı bilinçli olarak düşürülmüş, fiyatlar spekülâtif biçimde yükseltilmiş ve geçim sıkıntısı geniş halk kesimlerinin gündelik yaşamını belirleyen temel mesele hâline gelmiştir.

İhtikâr, arzı düşürüp fiyatları yükseltmek amacıyla temel ihtiyaç maddelerini stoklamak anlamına gelir. Bu süreç, bireylerin ekonomik durumunu olumsuz etkiler ve toplumsal huzursuzluğu artırır. Bu nedenle, söz konusu ekonomik suçların önlenmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması, sosyal istikrarı korumak için önemlidir. Bu doğrultuda incelenen ve sözlük anlamıyla “ticaret malının, pahalılaşması amacıyla istiflenip piyasaya arzını geciktirmek” anlamına gelen ihtikâr, Birinci Dünya Savaşı yıllarından Millî Mücadele dönemine kadar ekonomiyi altüst eden bir olgu olarak devam etmiştir. Bu olgu, piyasalarda ani fiyat dalgalanmalarına ve yapısal ekonomik dengesizliklere neden olmuş; toplum genelinde hissedilen geçim endişesini derinleştirmiştir.

1 “On Yıllık Savaş” terimi, Türk tarih yazımında 1912-1922 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı yoğun savaş dönemini ifade etmektedir. Bu dönem, Balkan Savaşları (1912-1913), I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Millî Mücadele’yi (1919-1922) kapsamaktadır. Bu ifadeyi ilk kullanan kişi, hem Osmanlı hem de Türk Ordusunda görev yapmış Orgeneral İzzettin Çalışlar’dır. Bu ifade Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın notlarından derlenen *On Yıllık Savaş: Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları* adlı kitapta ilk kez kullanılmıştır. Bk. İzzeddin Çalışlar, *On Yıllık Savaş – Org. İzzettin Çalışlar’ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010. Akademik çevrelerde “On Yıllık Savaş” terimini sıkça kullanan isimlerden biri ise tarihçi Mehmet Beşikçi’dir. Beşikçi, “On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik” başlıklı çalışmasında bu kavramı detaylı bir şekilde ele almıştır. Bk. Mehmet Beşikçi, “On Yıllık Harp ve Topyekun Seferberlik,” *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 205-226.

İhtikâr, bireylerin temel ihtiyaç maddelerine erişimini kısıtlamış, yalnızca ekonomik dengeleri değil, toplumsal dayanışma duygusunu da sarsan derin kırılmalara yol açmıştır.²

Bu çerçevede, konunun tarihsel arka planını kısaca netleştirmek yerinde olacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nda ticaret, sermaye birikimi için en hızlı yöntemlerden biri hâline gelmiş ve savaşın getirdiği koşullar, en küçük ayrıcalıkların dahi büyük kazançlar elde etmek için yeterli olduğu bir atmosfer oluşturmuştur. Nitekim, fiyat spekülasyonları bu dönemde o kadar yoğunlaşmıştır ki, durumu kontrol altına alabilmek için Sadrazam Talat Paşa liderliğinde 1917 yılında "Men'-i İhtikâr Heyeti" kurulmuştur. Ancak heyetin faaliyetlerinin ilk aylarında fiyatların yukarı çekilmesiyle, fiyatlar azalmak yerine daha da artmıştır.³

Birinci Dünya Savaşı'nda fiyat artışları, ihtikâr, ticaret yollarının kapalı olması, nakliyat zorlukları ve zirai üretimde düşüş gibi sebeplerden dolayı savaşın son yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan hayat pahalılığı olağanüstü seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemde orta ve alt sınıfların alım gücü ciddi oranda azalarak, geçim sıkıntısı gündelik yaşamın en belirgin ögesi hâline gelmiştir. Ekonomik eşitsizlikleri derinleştirip vagon ticareti, stokçuluk ve aracılık yoluyla ortaya çıkan zengin bir sınıfın varlığı, mütareke döneminde de şatafat ve sefaletin bir arada yaşandığı şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmaktaydı.⁴ Savaş bittiğinde ise Osmanlı toplumu içerisinde "harp zengini" adı verilen bir grup ortaya çıkmıştı. Bu zenginler halk arasında "harp tüccarı", "spekülasyon erbabı", "331, 332, 333 zengini", "muhtekir" gibi isimlerle tanımlanıyordu. Bu kişiler, dönemin ekonomik koşullarını kullanarak zenginliklerini artırmışlardı.⁵

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nın en yıpratıcı sosyo-ekonomik olgularından biri olan ihtikâr ve vurgunculuğun Mütareke ve Millî Mücadele yıllarındaki etkilerini ele almaktadır. Hem Mütareke İstanbulu'nda ihtikâr, hayat pahalılığı ve iâşe meselesine dair geniş bir literatür bulunmasından dolayı hem de dönemin Anadolu'sunun sosyo-ekonomik hayatı yeterince çalışmadığı için çalışmanın yönü ve çerçevesi Anadolu'ya kaydırılmıştır.⁶ Bu tarihsel çerçeve

2 İhtikâr, "hakını yemek, kötü davranmak; kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek, tekeline almak" anlamlarındaki hakr kökünden türemiştir. Aynı kökten gelen hükr ve hükre kelimeleri de ihtikâr anlamında kullanılmaktadır. İhtikâr yapana muhtekir (hakîr, hakkâr) denir. İhtikâr, salt istifçilik anlamındaki iddiâhâr ya da ihtizân ve sırf tekelcilik mânâsına gelen inhisâr kelimelerine nisbetle daha geniş bir içeriğe sahiptir. Daha detaylı bilgi için bk. Cengiz Kallek, "İhtikâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, (2000), s. 560-565.

3 Zafer Toprak, *Türkiye'de "Millî İktisat", 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 294-303.

4 Mütareke döneminde hayat pahalılığı üzerine yazılmış bir Amerikan raporunda servet uçurumundan şöyle bahsedilir: "Halkın yüzde 95'inin içinde bulunduğu yoksullukla karşılaştırıldığı zaman bazı kişilerce yapılan servet inanılmayacak düzeye çıkmaktadır. Mütarekeden önce bu yeni zenginler kendilerini pek belirgin duruma sokmuşlardı, ama bugünlerde siyasal ya da başka nedenlerle daha az gösterişli yaşamaktadırlar... Yoksulluk egemen olmakla birlikte, İstanbul, gene de yüksek fiyatlar ödemeye hazır kişiler için, her şeyin en iyi bulunabileceği bir kenttir. Yeterince ödeme yapıldığı takdirde bulunamayacak pek az mal vardır. Bu yüksek fiyatlar sınırlı bir talep yaratmaktadır. Ancak kısıtlı da olsa kaynaklar kurumuş değildir." Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s. 18-19.

5 Mithat Kadri Vural, "Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuvazi Olarak "Harb Zenginleri" ve Buna Yönelik Eleştiriler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, (2016), s. 120.

6 Mütareke döneminde İstanbul'da ihtikâr, karaborsacılık ve vurgunculuğu ele alan geniş bir literatür bulunmaktadır.

üzerinde ilerlerken, çalışmanın izlediği yöntem ve başvurduğu kaynakları kısaca belirtmek gerekir. Hatıratlar, Anadolu basını, TBMM Zabıt Cerideleri, Osmanlı, Cumhuriyet Arşivleri ve mevcut literatür aracılığıyla konuyla ilgili geniş kapsamlı bir resim çizilmeye çalışılmıştır. Dönemin Anadolu basınının İstanbul basınına göre daha sınırlı olması ve arşivlerin konuyla ilgili yeterince bilgi ihtiva etmemesi çalışmamızın kimi noktalarda dar kapsamlı olmasına sebep olmuştur. Yine de ihtikâr olgusu ile özellikle TBMM Zabıt Cerideleri ve Anadolu gazetelerinde oldukça aydınlatıcı bilgiler tespit edilerek bu kısıtlamalar aşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, ihtikâr ve vurgunculuğu, Millî Mücadele Anadolu'sunda Birinci Dünya Savaşı'nın mirası olarak kabul etmekte ve ticaret yollarının açık olmasından dolayı Birinci Dünya Savaşı seviyelerine kadar ulaşmasa da savaş koşulları, askerî ihtiyaçlar, nakliyat maliyetleri, gümrük vergileri, kitle psikolojisi ve kanuni açıklardan dolayı ihtikâra alan açıldığını iddia etmektedir. Ancak çalışma, Birinci Meclis'in ihtikârla mücadeleyi kanuni bir altyapıya oturtmadığını, bunun ardında ise Birinci Dünya Savaşı yıllarında ihtikârla mücadeleden kaynaklanan kötü tecrübelerin ve mebusların ihtikârın olup olmadığı konusunda ortak bir çizgide buluşamamasının yattığını iddia etmektedir. TBMM'nin aktif müdahalesi yerine, savaş yılları içinde, gazeteciler ve köşe yazarları tarafından ihtikârla mücadele için çözüm önerileri getirilip ihtikârla mücadele etmeyi amaçlayan sivil girişimlerin de meydana geldiğini belirtmektedir.

Mütareke Döneminde Anadolu'da İhtikâr

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri'nin deniz ablukası sebebiyle ticaret yolları kapanmış ve arz-talep dengesi bozulmuştu. Buna binaen, Osmanlı İmparatorluğu'nda fiyatlar inanılmaz noktalara çıkarak alım gücünü oldukça düşürmüştü.⁷ Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra hazırlanan bir Amerikan raporuna göre, fiyat artışlarının hem doğal hem de yapay sebepleri mevcuttu. Doğal sebepler arasında; kaynak kıtlığı, ulaşım güçlükleri, enflasyon ve abluka nedeniyle ithal malların stoklarının azalması bulunmaktayken, yapay sebepler arasında ise devlet dairelerinin davranışları ve nakliyatta yüksek oranda rüşvet talepleri vardı. Örneğin Avusturya'dan ithal edilen şeker, Avusturya-Macaristan kronunun düşük olması sebebiyle 7-8 kuruşa Osmanlı İmparatorluğu'na ulaşsa da ihtikâr, rüşvet ve çıkar ilişkileri dolayısıyla karaborsada 200 kuruştan alıcı buluyordu.⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Eylül 1918'de Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri'ne teslim olması üzerine Talat Paşa Hükûmeti 8 Ekim 1918'de istifa etmiştir. Ardından Ahmet İzzet

Önde gelen çalışmalar için bk. Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara 1998; Büşra Karataşer, *1914-1923 Arası İstanbul'un İfaresi ve İhtikâr*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013; Mehmet Aydın, "Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)", *History Studies International Journal Of History*, II/2, (2010), s. 441-451; Necati Çavdar, "Mütareke Dönemi'nin İlk Aylarında İstanbul'da Ekmek Meselesi", *Belleten*, LXXVIII/281, (2014), s. 287-314.

7 Şevket Pamuk, "The Ottoman Economy in World War I", *The Economics of World War I*, ed. Stephen Broadberry – Mark Harrison, Cambridge University Press, Cambridge 2005, p. 118-126.

8 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle*, s. 4.

Paşa'nın sadaretinde kurulan yeni hükûmet 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlı Devleti'ni savaştan çıkartmış ve böylece ticaret yolları yeniden açılmıştır.⁹ Mondros Mütarekesi sonrasında, Çanakkale Boğazı'nın açılmasının ardından İstanbul'a gıda, tekstil ve diğer malzemelerin yoğun bir şekilde gelmesi beklenmekteydi. Bu durum, şehirde büyük bir rahatlama umudunu da beraberinde getirmişti. Mütareke'nin ilk aylarında halk hayal kırıklığına uğrasa da Şubat ayından sonra piyasalarda nispi bir rahatlama dönemi başladı.¹⁰ Savaş ekonomisinin mirası böyleyken, Mütareke sonrasında ticaret yollarının yeniden açılışı yeni bir dinamik doğurdu.

Ancak, Mütareke döneminde de ihtikâr, geçim sıkıntısı ve hayat pahalılığında belirleyici rol oynamayı sürdürmekteydi. Mütareke döneminde deniz ve karayollarının açılmasıyla birlikte ihtikârın Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi fırsatlar oluşturmamakla beraber tamamıyla bittiği de söylenemezdi. Savaş sonrasında pek çok ülkenin karşı karşıya kaldığı yüksek fiyatlar Osmanlı ekonomisini de derinden etkilemişti. Fiyat artışlarının temel sebeplerinden biri, savaş yıllarında kökleşen ihtikâr ve karaborsa pratiğinin mütareke sonrasında da yapısal bir ekonomik gerçeklik olarak sürmesiydi. İhtiyaç duyulandan daha fazla miktarda para arzının olması ve bu paranın karşılığının piyasada bulunamaması gibi faktörler de paranın sürekli değer kaybetmesine yol açarak, pahalılığın artışında önemli bir rol oynamıştı.¹¹

Mütareke'nin ilk günlerinde İstanbul Hükûmeti, vilayet ve mutasarrıflıklardan ihtikâr yapıldığına dair bir şikâyet geldiğinde ya da duyum aldığı anda taşraya bunun önlenmesi için telgrafla talimat gönderiyordu. Nitekim 5 Ocak 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta; ihtikârın sebebiyet verdiği durumların tekrar etmemesi için bayilere karşı teşebbüsatta bulunulması isteniyordu.¹² Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı ise “Birtakım esnaf işletmeleri tarafından sendikalar teşkiliyle yakacak ve yiyecek fiyatlarının artırılmasının” İngilizler tarafından şikâyet edilmesi üzerine ihtikâra devam edilmemesini halka bildirmişti.¹³ Bursa'da ise her hükûmet değişikliğinde bazı fırsatçıların ihtikâra başladığına dair Osman Nuri isimli bir kişiden alınan ihbar üzerine Dâhiliye Nezareti, Bursa Vilayeti ve Adliye Nezaretine yazarak neticeden haberdar edilip gereğinin yapılmasını istedi.¹⁴

İstanbul Hükûmeti Anadolu'da ihtikârı önlemek için resmî adımlar da attı. İhtikârla mücadele için Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından 8 Mart 1919 tarihinde alınan bir Meclis-i Vükela kararına göre, Harb-i Umumiden sonra asayiş bozan, “ahali-i memleketi yekdiğeri aleyhine birbirine katletmeye sevk eden ve ihtikâr edenler”, Divan-ı Harb-i Örfi

9 Arzu Terzi, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 6, (2012), s. 87.

10 Agm., s. 88.

11 Agm., s. 105.

12 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 95/38, 5 Ocak 1335 (1919).

13 BOA, DH.ŞFR. 609/56, 4 Ocak 1335 (1919).

14 BOA, Dahiliye Nezareti, Emmiyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.) 6/91, 26 Nisan 1335 (1919).

tarafından cezalandırılacaktı.¹⁵ 18 Mart 1919 tarihinde ise Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından ihtikâr suçundan dolayı Divan-ı Harb-i Örfî'ye sevk edilen suçlular hakkında tahkikat gerçekleştirmek için iki komisyon kuruldu.¹⁶

İhtikârla mücadeleyi, kamuoyunu basın yoluyla aydınlatarak gerçekleştirmek isteyen gazeteciler de oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balıkesir'de çıkardığı *Ses* Gazetesi ile Hasan Basri (Çantay) ihtikâr meselesi hakkında ülkenin her yanına sesini duyurmaya çalışmış, hatta un fiyatlarının Balıkesir bölgesinde kasten ve aşırı biçimde yükseltildiği hakkında bir makale yazmıştı.¹⁷ Hatıratında, “kara günlerimizde de hâlâ ihtikârlarla, hâlâ yağmalarla meşgul adamlar vardı. Onları fırsat buldukça hırpalamakdan ayrılmadım” demesi, mütareke döneminde Anadolu'da ihtikâr olgusunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁸

Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi büyük ölçüde işlevsizleşmiş, İstanbul Hükûmeti İtilaf Devletleri'nin vesayeti altına girmişti. Saray ve çevresi, işgallere karşı pasif bir tutum benimserken, milletin istiklâlini sağlayacak yeni bir siyasal irade arayışı doğmuştu.¹⁹ Bu koşullar altında, Anadolu'da oluşan yerel Müdafaa-i Hukuk yapılanmaları, zamanla Sivas ve Erzurum Kongreleri aracılığıyla merkezî bir örgütlülüğe kavuşarak, fiilî bir iktidar odağı hâline geldi. Özellikle Ali Galip Bey'in Sivas Kongresi'ne karşı hazırladığı baskın hareketi neticesinde İstanbul'un otoritesi taşrada reddedilirken, Heyet-i Temsiliye idari kadrolar üzerinde doğrudan söz sahibi olmaya başlamıştı.²⁰

Güç ekseninin Anadolu'ya kayması, sadece devlet erkini değil, aynı zamanda kimlerin bu yeni sistemin taşıyıcısı olacağına dair karar mekanizmalarını da beraberinde getirdi. Anadolu'da Millî Hareketin güçlenmesiyle, Birinci Dünya Savaşı'nda ihtikâra bulaşmış bazı kimseler yeni vurgunlar için Anadolu'ya geçmekteydi.²¹ Bu bağlamda, halk nezdinde güvenilirliği kalmamış, savaş yıllarında ihtikârla zenginleşmiş kimselerin Millî Mücadele kadrolarına sızması, hem hareketin meşruiyetini zedeleyebilirdi hem de halk desteğini riske atabilirdi. Bu amaçla, kötü namı vurguncuların halkın desteğini kaybetmemek için Millî Hareket içinde önemli konumlara gelmesi engellenmek isteniyordu. Örneğin 56. Tümen Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey Bilecik Mıntika Kumandanlığına çektiği şifreli telgrafta, Mebusan Meclisine seçilecek adaylarla ilgili, “Bilecik heyeti merkezince seçilecek mebus adaylarının Ermeni tehirci ve ticari ihtikâr nedeniyle kötü ün yapmamış kişilerden olmasına özen gösterilsin. Meclis'e şaibeli kişilerin seçilmesine engel olmalıyız. Bu iş bugünün vatan meselesidir” diyerek ihtikâra bulaşmış kişilerin Millî Hareket içinde görev almasını önlemeye çalışıyordu.²² Bu sebeple Bursa delegesi olarak

15 BOA, Meclis-i Vükela (MV.) 214/120, 26 Mart 1335 (1919).

16 BOA, MV. 215/112, 17 Mayıs 1335 (1919).

17 Nesimi Yazıcı, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, III/12, (1993), s. 439-440.

18 Hasan Basri Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul 1964, s. 6-7.

19 Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 11.

20 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali: Birinci Cilt*, 8. Bs., Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s. 62.

21 Hüsnü Açıkşöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu 2018, s. 54.

22 *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, haz. Muhittin Ünal, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s. 189.

Sivas Kongresi'ne katılmış Ahmet Nuri Bey'in, bir muhtekir olarak halkın tepkisini çektiğinden Millî Harekete zararı olabileceği hakkında Mustafa Kemal Paşa'yı uyarıyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Nuri Bey'e çektiği telgrafta iki ay süreyle İstanbul'a veya bir başka yere gitmesinde fayda olduğunu belirtti.²³

Görünüşe göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında ihtikâra karışan tüccarlar halk nezdinde tanınmaktaydı. Millî Hareket'in meşruiyetini zedelememek amacıyla bu kişilerin kritik görevlere getirilmesi engellenmek istenmişti. Ancak uygulamada, yalnızca halk arasında kötü bir üne sahip olan ve büyük sermayeleriyle öne çıkan muhtekirlerin tasfiye edildiği söylenebilir. Bunun başlıca nedeni, savaş yıllarında ihtikârın tüccarlar arasında yaygın ve neredeyse sıradan bir uygulamaya dönüşmüş olmasıdır.²⁴

Millî Mücadele Anadolu'sunda Muhtekirler

Millî Mücadele'de Anadolu'da ihtikâr, farklı ticari gruplarda bulunan insanlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Osmanlı Türkçesi'nde ihtikâr yapanlara “muhtekir” denilmekteydi. Peki kimlerdi bu muhtekirler? Osmanlı toplum yapısında yüzyıllardır var olan muhtekirler, Zafer Toprak'a göre Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yeni bir toplumsal sınıf hâline gelmişti: “Kâr hırsı her türlü yurtseverlik duygularına üstün geldi. İstifçi, karaborsacı, savaş zengini, muhtekir, her ne ad ile anılırsa anılsın, Osmanlı toplumunun yüzyıllardır görmediği yeni bir toplumsal katman doğuyordu.”²⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Anadolu'da çoğunluğu büyük ticaret erbabından oluşan muhtekirlerin elinde büyük bir sermaye toplanmıştı. Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla nakliye imkânlarının sınırlılığı, yerel piyasalar arası bağlantı eksiklikleri, fiyat denetimi konusundaki farklı uygulamalar ve spekülasyona yol açan söylentiler,²⁶ Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında Birinci Dünya Savaşı seviyelerinde olmasa da savaş öncesi fiyatlara dönüşmesini zorlaştırıyordu.

Muhtekirler, Birinci Dünya Savaşı ile doğan yeni bir toplumsal katmandı. Bu kişiler ağırlıklı olarak büyük tüccarlardan, toptancılardan ve vagon ticareti yapanlardan oluşuyordu. Bununla birlikte, daha küçük çaplı muhtekirlerin de varlığından söz etmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında bakkal ve fırıncılar gibi küçük esnaf da ihtikâra bulaşmıştı.²⁷ Birinci Dünya Savaşı yıllarında özellikle nakliye zorlukları ve kalabalık nüfus dolayısıyla ihtikârın etkileri en fazla İstanbul'da görünmüştü; ancak ihtikâr sadece İstanbul'a özgü bir durum değildi. Nitekim

23 Age., s. 172-173.

24 Muharrem Öztel, “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, *History Studies International Journal Of History*, V/2, (2013), s. 319-321; Taylan Esin, “Osmanlı Basınında İhtikâr: Temsil, Mizah ve Mağduriyet (1917-18)”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, XXII/43, (2017), s. 75-81.

25 Zafer Toprak, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi (Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918)*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 164.

26 Age., s. 164.

27 Taylan Esin, ““El-Gasib Habibullah”: Savaş, Şeker ve Millî İktisat (1914-18)”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, XXII/44, (2017), s. 33-41; Ziya Şakir, *1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?*, Mualim F. Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul 1944, s. 292.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında *İktisadiyyat Mecmuası* Adana muhabirinin aktardığına göre üreticiler, fiyat artışlarından yararlanarak ürünlerini yüksek bedelle satmıştı. Diğer yandan, küçük büyük mal stoklarına sahip olan toptan ve perakende tüccar dahi mallarını iki üç misli fazla fiyatlarla satmayı başarmıştı.²⁸

Millî Mücadele yıllarına ait bir başka örnekte, Mart 1920'de Eskişehir ile İstanbul arasındaki ulaşım yolları açılır açılmaz halkın acil ihtiyaç duyduğu şeker ve gazın fiyatları hızla yükseldi. Eskişehir Belediyesi gaz fiyatına 40 kuruşluk bir narh koyarak müdahalede bulunsa da ertesi gün şehirde gaz bulmak imkânsız hâle geldi. Bunun temel nedeni, Birinci Dünya Savaşı sırasında ihtikârla uğraşmış muhtekirlerin yeniden gaz ve şeker stoklamaya başlamasıydı. Bu durum, piyasalardaki dengesizlikleri artırarak tüketicilerin karşı karşıya kaldığı sıkıntıları daha da derinleştirdi. Belediye Başkanı Süleyman Efendi, ihtikârla mücadele etmek için tüccarlardan oluşan bir Men'-i İhtikâr komisyonu kursa da Eskişehir'de çıkan *Azim ve Emel* Gazetesi "Azaların hepsi tüccardır. Bunun için selâmet-i memleket nâmına a'zâların tebdîli şiddetle elzemdir" diyerek komisyon üyelerinin değiştirilmesini istemekteydi. Yazıda, "Zaman pek mühim ve nâzıktır. Bu gibi husûsâtın sür'atle halkın hoşuna gidecek sûretle halli tabî'î büyük bir vazîfedir. Kahraman mücahidlerimiz parçalanmak isteyen mazlûm Türkiye'yi kurtarmak için meydân-ı mücâhedeye atılırken, geri kalan âileleri ve fakir halk müşfik ellerde bulunmalıdırlar" denilmekte, yazı yetkililerden bu ciddi durumla ilgili yardım talebiyle bitmekteydi.²⁹

Bu örneklerden çıkarılabileceğimiz üç sonucu şöyle sıralayabiliriz. İlk olarak hem Birinci Dünya Savaşı hem de Millî Mücadele yıllarında ihtikâr sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda Anadolu'da görülüyordu. Bu duruma binaen hem toptancılar hem de perakende satıcıları ihtikâra bulaşmıştı, üreticilerin ihtikâra bulaşıp bulaşmadığı belli olmasa da yüksek fiyatlardan faydalanmışlardı. İhtikârın Birinci Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye kısmen de olsa devamlılık gösterdiği görülmekteydi. Muhtekirler, kamuoyu tarafından bilinse de siyasi bağlantıları güçlü insanlardı. Yerel yönetimleri etkileyebiliyorlardı.

Muhtekir kavramı, yalnızca büyük sermaye sahiplerini değil, küçük ölçekte de olsa spekülâtif kazanç peşinde koşan esnafı da kapsayacak şekilde geniş bir toplumsal kategoriye işaret ediyordu. Dönemin sosyalist anlayışında "muhtekir" kelimesinin burjuvaziyle eş anlamlı olarak kullanıldığını da belirtilmelidir. Yeşil Ordu Talimatnamesi'nde geçen 'burjuvazi denilen muhtekir ve muhterisler' ifadesi, dönemin sosyalist çevrelerinin sermaye sınıfına yönelik eleştirel bakışını çarpıcı biçimde yansıtmaktaydı.³⁰ Sosyalistlere göre, Millî Mücadele yıllarında özellikle Ankara'da bulunan yeni muhtekirler sınıfı "Büyük Millet Meclisi" azalarıydı. Hüseyin Hüsnü Bey, 20 Nisan 1922 tarihinde Komintern Doğu Bölümü Sekreteri Georgy Safarov'a gönderdiği mektupta: "Bizzat Ankara'da eski hayat yok. Yalnız şehrin en kaynak yerlerinde tek tük mağaza ve dükkanlar görürsünüz ki bunlar yeni "muhtekirler" yani "Büyük Millet Meclisi"

28 Zafer Toprak, *Millî İktisat*, s. 405.

29 *Azim ve Emel*, "İhtikâr ve Men'-i İhtikâr Komisyonu", 29 Mart 1920, s. 2.

30 Erden Akbulut – Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007, s. 23.

azalarıdır. Köylü işçi hepsi cephede” diyerek şehrin önemli konumlarını “muhtekir” mebusların ele geçirdiğini vurguluyordu.³¹ Bu durumun, Millî Mücadele döneminde siyasetin sınıfsal temsiline yönelik sosyalist çevrelerdeki ciddi güvensizliği yansıttığı söylenebilir. Ancak burada kullanılan “muhtekir” kelimesinin bizzat ihtikâr yapanları vurgulamaktan ziyade burjuvaziye kastettiği unutulmamalıdır. Yine de bu pasaj Ankara ticaretinde TBMM üyelerinin etkili olduğu iddiası bakımından önemlidir.

Muhtekirlerin başvurduğu en bilindik yöntemlerden biri söylenti yayarak spekülasyon yapmaktır. Örneğin ihtikâr fırsatı yakalamak için bazı muhtekirler Karadeniz sahillerinin İtilaf Devletleri tarafından abluka altına alındığı söylentisini yayarak halkı panik ve korkuya sevk etmişlerdi. TBMM Hükûmeti bu söylentiye çıkaranlar hakkında soruşturma başlattı.³² Söz konusu söylentileri yayan kişinin Ankara’da ikamet eden Köleyan Andon olduğunun tespit edilmesinin ardından, kendisi İstiklâl Mahkemesi’nde yargılandı. Andon, TBMM Hükûmetini zayıflatmak ve halkın moralini bozmak amacıyla, Karadeniz’in İngiliz filosu tarafından ablukaya alındığı, İnebolu ve Samsun’a İngiliz askerlerinin çıktığı yönünde söylentiler yaymıştı. Bu haberlerle, Anadolu’ya dışarıdan gelen malların —özellikle şeker gibi temel emtianın— fiyatlarının hızla yükseleceği algısını oluşturarak, önceden satın alıp stokladığı şekerleri yüksek kârla satmak suretiyle spekülasyon yaptığı anlaşıldı. Ankara İstiklâl Mahkemesi, Andon’u beş yüz lira para ve beş yıl kürek cezasına mahkûm etti.³³

İhtikâr sadece büyük tüccar veya muhtekirler tarafından yapılmıyordu. Küçük esnaf ve zanaat erbabı da savaş koşullarını fırsat görerek ihtikâra bulaşmıştı. Bazı esnaf ise, yeni çıkan kanunları ihtikâr ve zam fırsatı olarak görmekteydi. Bu meselelerin siyasal düzleme izdüşümü Meclis müzakerelerine açıkça yansımaktaydı. Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, 17 Nisan 1922 tarihinde verdiği takrirde, esnafın *İstihlak Kanunu*’nun neşrinden sonra, kanunun tatbikine başlanmadan önce bile şeker ve çeşitli ürünlere zam yaptıklarını belirterek TBMM’den bu kişilerin ihtikâr yapmasına fırsat verilmemesini talep etti.³⁴ Takrir, Heyet-i Vekile’ye havale edilirken Erzurum Mebusu Salih Efendi “Binaenaleyh bu gibi ihtikârı yapanları doğrudan doğruya İstiklâl Mahkemesine verelim” diyerek söz alıyordu.³⁵

Diğer yandan, savaş koşulları bazı zanaat ve küçük ticaret erbabı tarafından da vurgunculuk fırsatı olarak görülüyordu. Özellikle bölgenin özel koşullarından dolayı Doğu vilayetlerinde postacılık alanında ihtikâr yapılmakta bu durum da doğu illeriyle haberleşmeyi zorlaştırmaktaydı. Posta ve Telgraf Umumi Müdürü Sabri Bey, Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umûmiyesi bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada Erzincan’dan, Gümüşhane’den ileriye hat yapılamadığından bahsederek posta teşkilatının kazanabileceğinin 50 lira olmasına rağmen, sürücülerin küçücük

31 Age., s. 337.

32 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VI, 20 Aralık 1336 (1920), s. 428.

33 *Birinci Dönem Ankara İstiklâl Mahkemesi (1920-1922): Cilt 8/1*, haz. Mehmet Ali Kumbuzoğlu, TBMM Kütüphanesi ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2023, s. 545.

34 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 17 Nisan 1338(1922), s. 235.

35 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 17 Nisan 1338(1922), s. 235.

bir yerin postası için 700 lira isteyerek ihtikâr yaptığını belirtmekteydi.³⁶ Bu noktada tabloyu tamamlayan unsur, ulaştırma ve posta hizmetlerindeki aksamalardı.

Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da İhtikâr ve Vurgunculuk Örnekleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticaret yolları açılrsa da ülkenin en önemli iki limanı olan İstanbul ve İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve Anadolu'daki denetimin büyük ölçüde Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye'ye geçmesiyle Anadolu'da ticaret kesintiye uğramıştı.³⁷ Karadeniz'de Trabzon, İnebolu ve Samsun, Akdeniz'de Antalya, İstanbul ve İzmir'in yerini alsa da Yunan ablukası sebebiyle ithalat ve ihracattan maksimum verim alınamıyordu.³⁸ Ayrıca, nakliye zorlukları da ticareti güçleştiriyordu. Mütarekeyle beraber demiryollarında ticari nakliyat başlasa da 1921 yılından sonra Türk-Yunan savaşının kızışmasıyla beraber askerî nakliyat, ticari nakliyatın önünü aldı. Tüccarlara, ticaret amacıyla çoğu zaman resmî vagon tahsis edilmediği için yolsuzluklar meydana gelmekte ve aynı zamanda Anadolu şehirlerinin iâşesinde zorluklarla karşılaşılmaktaydı.³⁹ İâşedeki bu dengesizlik, bazı malların karaborsaya düşmesine veya olağan piyasa değerlerinin çok üzerinde satılmasına neden oluyordu.

İhtikârın bulunması en zor veya en çok talep edilen mamullerde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bunlar arasında en önemlilerin ekmek, şeker, et ve gaz yağı olduğu söylenebilir. Diğer yandan, maliyetleri yüksek ürünler de fahiş fiyat artışlarına zemin hazırlamaktaydı. Savaş dolayısıyla arz-talep dengesindeki bozulmanın yanı sıra; spekülasyon, mevsimsel farklılıklar, kanuni boşluklar ve kitle psikolojisi gibi faktörler de muhtekirlere yeni vurgunlar için müsait ortam sağlıyordu.

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında İstanbul'da görece ucuz olan bir mal, araçlar zincirinde defalarca el değiştirerek Ankara'ya ulaşıyor; her aracı fiyatı biraz daha artırıyordu. İstanbul'da Birinci Dünya Savaşı'na göre daha ucuz bir ürün, Anadolu'da vurguncular ve araçlar dolayısıyla hâlâ pahalıydı. Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü (Koç) Bey'e göre, 1920 yılında ülkede

36 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VIII, 21 Şubat 1337(1921), s. 350.

37 Engin Çağdaş Bulut – Hikmet Öksüz, “TBMM'nin Açılışının Trabzon'da Çıkan İstikbal Gazetesine Yansımaları”, *Türkiyat Mecmuası*, XXX/2, (2020), s. 661.

38 İnönü zaferlerinden sonra Karadeniz bölgesindeki Yunan denetimi yoğun bir şekilde artış göstermiştir; zira Yunan kuvvetleri, 26 Mart 1921'de Anadolu kıyılarında abluka uygulamasını resmi olarak ilan etmişlerdir. Bu tarihten itibaren ele geçirilecek subay ve erlerin korsan olarak değerlendirileceği, gemilere el konulacağı veya batırılacağı yönünde Yunan donanması tarafından bildirimde bulunulmuştur. Kütahya, Eskişehir ve Sakarya muharebeleri sürecinde ve sonrasında, ablukadan kaynaklanan tehlike çok daha belirgin bir hale gelmiştir. Hatta Yunan donanması ablukayla yetinmemiş, Karadeniz kıyısındaki birçok stratejik limanı da bombalamıştır. Bunların en önemlileri, 9 Haziran ve 30 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilen İnebolu bombardımanlarıdır. Yunan ablukası ticareti de olumsuz etkilemiştir. Ayancık ve Gerze ilçelerinde, Yunan ablukası dolayısıyla Samsun limanından yararlanamadıkları ve kış dolayısıyla dahili yolların kapanmasıyla açlık tehlikesi ortaya çıkmıştır. Nurettin Peker, *İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul 1955, s. 416; Ali Sarıkoyuncu, “Zonguldak ve Havalisinin Millî Mücadelede Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, II/8, (1991), s. 691.

39 Mehmet Özdemir, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demir Yolları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 99.

“seferberliğe rahmet okutacak” bir ihtikâr başlamıştı.⁴⁰ Anadolu’daki ihtikâr problemini ele alan *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesine göre, Anadolu’da muhtekir tacirler, örneğin bin liralık sermayelerini yüzde elli kârla satıp ihtikâr yaparak bir senede dört bin liraya çıkarmaktaydılar. Gümrük resmini, nakliye masrafını zam yapmak için bahane olarak kullanıyorlardı. 1921 yılında özellikle arabanın eşya ve edevatıyla pahalılığı, gazetenin deyimiyle “masallara girecek” kadardı. Ayrıca, bunları tedarik etmek de oldukça zorlu bir işti. İhtikârla baş etmek için hükûmet müdahalesinin gerekmekte olduğunu söyleyen gazete, Avrupa’nın bunu başardığını, halkı himaye edip ihtikârı önlediğini belirtmekte ve bu durumun düzeltilmesinin mutlaka hükûmetin müdahalesine bağlı olduğunu eklemekteydi.⁴¹ İlerleyen yıllarda da ihtikâr probleminin çözülemediğini meclis zabıtlarından görmekteyiz. Kütahya mebusu Cemil (Altay) Bey, *Sigara Kağıdı ve Kibrit İnhisarı Kanunu* teklifi görüşmelerinde TBMM’de yaptığı konuşmada piyasada denk geldiği ihtikâr örneklerinden bahsedip “biz ihtikârın önünü alamıyoruz. İhtikâr boyuna devam ediyor” diyerek durumun ciddiyetini vurgulamaktaydı.⁴²

Millî Mücadele yıllarında Anadolu’da ihtikârın en sık rastlandığı ürünlerin başında ekmek gelmekteydi. Savaşın ardından buğday üretiminin belirli bölgelerde istikrara kavuşmasına rağmen, nakliyat maliyetleri, spekülâtif fiyatlandırmalar ve stokçuluk nedeniyle ekmek fiyatlarında ciddi dalgalanmalar yaşanmıştı. Özellikle Ankara gibi merkezlerde, buğday ucuz olmasına rağmen fırınlarda ekmeğin yüksek fiyatlarla satılması halkın büyük tepkisini çekmekteydi. *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesi, bu durumu alafranga usulde ekmek satışına bağlayarak, geleneksel usule dönüşmesiyle ihtikârın önlenebileceğini savunmuştu.⁴³

Aynı zamanda, Yunan işgali altındaki İzmir’de 1921 yılında ihtikâr sebebiyle ekmek sorunu ortaya çıkmıştı. Fırıncılar, bir kıyye (1282gr) ekmeği yirmi beş kuruştan elli kuruşa kadar değişen fiyatlarda satarak ihtikâr yapmak için en küçük fırsatı kaçırmıyorlardı. Çarşıdaki fırıncılar kâfi miktarda üretim yapmalarına rağmen, mahalle arasındaki fırıncılar işledikleri işleyemedikleri ekmekleri gizliden gizliye narhtan yüksek fiyatla sattıkları için ekmek buhranı baş gösteriyordu. Bu durum da toplumun kitle psikolojisinde olumsuz etki yaratıyor, normalde günde bir kıyye ekmek alan bir kişi diğer günleri de düşünerek birkaç kıyye ekmek almaya çalışıyordu. Bu da İzmir’deki ekmek buhranını derinleştiriyordu.⁴⁴

Büyük Taarruzdan sonra ise Anadolu’daki Rum halkı Yunan ordusuyla beraber Anadolu’dan çekilmeye başlayınca İzmir’e akın akın Rum mülteci gelmişti. Şehirdeki nüfusun kalabalıklaşması üzerine 5 Eylül’de şehirde ekmek kıtlığı başladı.⁴⁵ Şehirdeki ihtikâr “Kurtuluş”tan sonra da

40 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VI, 20 Aralık 1336 (1920), s. 437.

41 “Millî Düşmanlarımızdan İhtikâr”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 17 Ocak 1337 (1921), s. 2

42 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 15 Nisan 1338 (1922), s. 167.

43 “Ekmek Meselesi”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 9 Ekim 1338 (1922), s. 2.

44 *Şark*, “Ekmek Derdi”, 15 Haziran 1337 (1921), s. 2.

45 Engin Berber, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1993, s. 317.

devam ediyordu. İzmir'in Kurtuluşu'ndan sonra yayın hayatına başlayan *Kahkaha* isimli mizahi bir dergi, kendi tanıtım yazısında ihtikâra savaş ilan edeceğini duyuruyordu.⁴⁶

Savaşın gölgesinde, cephe gerisindeki Anadolu kasabalarında da ekmeğin bulunabilirliği ve fiyatı büyük bir soruna dönüşmüştü. Hüseyin Fehmi (Genişol) Efendi'nin hatıralarında aktardığına göre, Beypazarı'nda onun da içinde bulunduğu askerî kafiye 2,2 paralık pideler, fırsatçılarca 7,2 kuruşa satılmıştı.⁴⁷ Görüldüğü üzere, yalnızca halk değil, doğrudan cepheye giden askerler dahi bu tür uygulamalara maruz kalıyordu. Benzer biçimde, İkinci İnönü Muharebesi sırasında Yunan ordusunun ilerleyişiyle iyiden iyiye gerginleşen Akşehir'de bulunan Afyon Mutasarrıfı İbrahim Ethem (Tuncel) Bey, bütün kasabada yaşamın durduğunu görmüştü. “Hanemizin geçimini temin için lazım olan ekmeği bile o sırada tedarike imkan yok idi” diyerek, kasabanın işleyişinin ve en kritik gıda tedarikinin birden durmasına oldukça kızmıştı.⁴⁸

Ekmekte ihtikârı önlemenin en bilindik yolu narh koymaktı. Belediyelerin kanun dâhilinde ekmek, şeker ve gaz yağı gibi zorunlu ihtiyaçlara narh koyma hakkı mevcuttu.⁴⁹ Ancak narh koymak her zaman hükûmetin tercih ettiği bir strateji değildi. Belediyeler, kanunların verdiği yetkiler dahilinde belirli ürünlere narh koysa bu çok sık görülen bir durum olmamış; narh çoğu zaman ters tepmiş ve mevcut buhranları derinleştirmişti.⁵⁰ Buna yönelik olarak, TBMM Hükûmeti de her ürüne narh politikasına karşı çıkmış, Cemil Bey'in ihtikârın önlenmesi için belediye dairelerinin her tür eşyaya narh koyma hakkına sahip olmasını öneren teklifinin kanunlaşmasını önlemişti. İktisat Encümeninde bulunan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, narh koymanın nasıl sonuçlara yol açtığını çok net bir şekilde açıklamaktaydı:

Anladığıma göre bir teklif vâki oluyor. Deniyor ki, lâalettâyin her şeye narh vaz' edilsin. Burada belediye neye müdahale ederse o daha ziyadesine satılıyor. Bu emsaliyle tahakkuk etmiş ve anlaşılmış bir şeydir. Şimdi müdahale edildiğinde ne için fazla satıldığını arz edeyim. Çünkü o zaman esnaf bütün mallarını kaçırıyor. Gizli satıyor. Bu suretle belediye ihtikârın önünü alamıyor. Bütün piyasada bir buhran hâsıl oluyor. Halbuki havayic-ı zaruriye için esasen narh vaz'î kavanin icabatındandır. Fakat öyle lâalettâyin eşyanın her kalemine narh vaz'ı doğru değildir. Yoksa havayic-i zaruriyeden olan şeylere belediyenin narhı vaz' etmeye salâhiyeti vardır. Onun için ayrıca bir kanun vaz'ına da hacet yoktur. Binaenaleyh birtakım sebzevata, şuna buna narh vaz'ına mahal yoktur.⁵¹

46 “Kahkaha Ne İçin Çıkıyor?”, *Kahkaha*, 30 Aralık 1338 (1922), s. 1

47 Hüseyin Fehmi Genişol, *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na: Cepheye Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, haz. Mustafa Yeni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 190-191.

48 Cevdet Çaldağ-İbrahim Ethem Tuncel, *Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nin İki Yayı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 77-78.

49 TBMM Zabıt Ceridesi , D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 84.

50 TBMM Zabıt Ceridesi , D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 84.

51 TBMM Zabıt Ceridesi , D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 84.

Ancak narh uygulamasıyla gündelik geçim baskısını en çıplak biçimde gösteren kayıtlar, yerel yönetimlerin uygulamalarında izlenebilir. Örneğin, belediyelerce en kritik ihtiyaç olan ekmeğe de narh konulduğu görülmektedir. Mart 1921’de *Hilâl-i Ahmer*’in girişimleriyle Eskişehir’de kıyyesi on altı kuruşa satılan ekmeğe, belediyece on dört kuruşa narh konuldu.⁵² Ancak ekmeğe konulan narh her zaman uygulanmıyordu. Ocak 1921’de Ankara Belediyesinde, Ankara Valisi’nin başkanlığında devlet görevlileri ve fırıncıların katıldığı bir toplantı gerçekleştirilerek bu toplantıda birinci nevi ekmeğin kıyyesine altı kuruş, ala ekmeğin kıyyesine ise on buçuk kuruş narh konulmasına karar verilmiş olsa da Mart 1921’e gelindiğinde ekmekler hâlâ eski fiyata satılmaktaydı. *Anadolu’da Yeni Gün* Gazetesi bu durumu haber niteliğinde sayarak, un bolluğuna rağmen fiyatlarda değişiklik olmadığını hatta ekmeğin kalitesinin de düştüğünü belirtmekteydi.⁵³

Diğer yandan, sadece belediyelerin değil yerel mülki idarelerin de narh koyduğu görülmekteydi. Örneğin Sinop Mutasarrıflığı, un fiyatlarının düşüşünü dikkate alarak, kalitesine bağlı olarak has ekmeğin kilosunun yirmi kuruş, kırma ekmeğin kilosunun on dört kuruş ve yerli un ekmeğinin kilosunun on iki kuruş olduğunu belirterek 3 Ekim 1922 tarihinden sonra bu fiyatlar üzerinden satış yapılacağını halka bildirdi.⁵⁴

Ekmekten başka, Anadolu halkının ihtiyacı olduğu şeker, gaz yağı, yağ ve diğer kritik mamullerde ihtikâr Millî Mücadele yıllarının temel gerçekliklerinden biri hâline gelmiştir. Bu yıllarda, Birinci Dünya Savaşı’nın aksine ticaret yollarının açıklığıyla stok bulunmasına rağmen artan nakliyat maliyetleri ve vergiler esnaf ve tüccarlara ürünlerine fahiş zam yapmak için ortam sağlıyordu. Bu ticaret erbabı, fiyat artışlarına gümrük vergisi ve nakliyat maliyetleri girdilerini sebep göstererek piyasada spekülasyon gerçekleştiriyordu. Örneğin, Bolu’da çıkan *Dertli* Gazetesi’nin haberlerine göre, Mayıs 1921’de Bolu’da ekmeğin kıyyesi beş kuruştan yirmi beş kuruşa çıkmış ve aynı zamanda kalitesiz bir hale gelmişti. Ereğli’de gazın sandığı yüz elli kuruşa çıkmıştı. Diğer yandan zeytin Bolu’da İstanbul’dan dört kat, sabun ise beş kat daha pahalı bir halde satılmaktaydı. Gazetenin yorumuna göre, bu farkın tek sebebi ihtikârdı; çünkü gümrük vergisi ve nakliye masrafları sadece yirmi kuruş zam gerektirmekteydi. Aynı durum şeker için de geçerliydi. Şekerin kıyyesinin nakliye masrafları eklenince altmış kuruş etmesi gerekirken bundan pahalıya satılmaktaydı.⁵⁵ Şehirde şekerin fiyatı bir gün içinde iki katına yükselmişti. Şekerin kıyyesi sabah kırk sekiz, elli kuruşa satılırken ve şehirde altı aylık şeker bulunmasına rağmen akşama doğru şeker buhranı baş göstermiş, şekerin kıyyesi yüz kuruşa çıkmıştı. Manifatura, tuhafiye ve kırtasiye eşyasındaki ihtikâr ise kantariyeden çok daha fazlaydı. *Dertli* Gazete’sinin yorumuna göre bu, ihtikârdan ziyade mal sahibinin insafına kalmış bir durumdu.⁵⁶

52 “Hilâl-i Ahmer’in Hayırlı Bir Teşebbüsü”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 14 Mart 1337 (1921), s. 2.

53 “Ekmekler Hâlâ Eski Fiyatta”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 11 Mart 1337 (1921), s. 2.

54 “Makâm-ı Mutasarrıfiden”, *Sinob*, 3 Ekim 1338 (1922), s. 2.

55 “Şehrimizde Hırs-ı İhtikâr”, *Dertli*, 16 Mayıs 1337 (1921), s. 2.

56 “Şehrimizde Müthiş İhtikâr Başladı”, *Dertli*, 23 Ağustos 1337 (1921), s. 2.

Diğer yandan, bir ürünün arz-talep dengesindeki bozulma da ihtikâra yol açıyordu. Nitekim Konya'da fiyatlar 1920 yılından sonra düşme eğilimi gösterse de 1921 yılında Yunanlılarla yapılan yoğun savaşlar neticesinde şehirde gaz yağı sıkıntısı baş göstermiş ve gaz yağı karaborsada satılmaya başlanmıştı. Bunun üzerine Konya Belediyesi gazın satışı ve dağıtımını karneye bağladı. Diğer yandan aynı belediye karaborsada bulunan birçok mala narh koydu. Bu durum işleri daha kötüye çevirmiş ve esnafın malını gizlice satmaya başlamasına sebep olmuştu. Diğer yandan, 1921 yılında hayvan vebası sebebiyle şehirde et sıkıntısı da baş gösterince baytar kontrolü olmaksızın kesilen hayvanlar şehirde gizlice yüksek fiyatta satılmaktaydı.⁵⁷

Millî Mücadele yıllarında ihtikâr ve vurgunculuk özellikle Ankara'da yaşanmaktaydı. Ankara'da özellikle çabuk bozulan mamullerde ihtikâr meydana gelmekteydi. Ankara'da çıkan *Anadolu'da Yeni Gün* ve *Hâkimiyet-i Millîye* gibi gazeteler şehirdeki ihtikârla ilgili haberler yapmaktaydı. İhtikârı sık sık gündemine taşıyan bu gazeteler, ihtikârın durdurulmadığını yazarak belediyenin ihtikârla mücadelede yetersiz kaldığını belirtmekteydi. Örneğin *Anadolu'da Kalem* Dergisi, mizahi şekilde Ankara Belediyesinin ihtikârla mücadelede pasifliğini, sokakların pisliğini, yolların bozukluğunu eleştirmekteydi. Ergide, bu minvaldeki haber şöyleydi:

Kalem Ajansı'nın Avrupa ve Amerika'dan almakta olduğu telgraflar, beş seneden beri Ankara Belediyesi'nin 'akıllara hayret veren faaliyet-i i' mârkârîsinin dünyânın her tarafında nazar-ı dikkati celp eylemekte olduğunu göstermektedir. Bilhassa New York, Paris, Londra, Roma gibi şehirler Ankara Belediyesi'ne son günlerde icat itmiş olduğu sokakları sulamaya mahsus yegâne arabasının suret-i isti'mâlini pek ziyâde şâyân-ı tetkik bulmaktadırlar. Şiddetli ihtikârın men' edilmesi, sokak süprütülerinin ara sıra esen kuvvetli rüzgârlar vâsıtasıyla ortadan kaldırılması, kaldırımların karmakarışık ve berbat bir halde bulunması şimdiye kadar Avrupa belediyelerince işitilmemiş, nadide ve mühim meseleler olduğundan bunları 'ilmî bir surette tetkik ile Ankara Belediyesi'nden bazı dersler almak üzere birçok Avrupa ve Amerika şehirleri buraya birer murahhas göndermeğe karar vermişlerdir. İşittiğimize göre bu murahhaslar gelince kendilerine belediye yangın yerinde mükellef bir ziyafet keşide edilecektir.⁵⁸

Hatta 29 Eylül 1921 tarihinde yayımlanan *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin bir haberinde, belediyenin kendisinin bile ihtikâr yaptığı iddia edilmişti. Gazetenin iddiasına göre, Ankara Belediyesine ait bir eczanede Alman ampulleri gereğinden daha pahalıya satılarak ihtikâr yapılmaktaydı.⁵⁹

Millî Mücadele yıllarında Ankara'da bu durum hiçbir şekilde son bulmamıştı. Millî Mücadele'nin sonlarına doğru bile Mayıs 1922'de Ankara'da peynir imal mevsiminin geçmesi üzerine bazı muhtekirler daha fazla fiyattan satmak için piyasadan peynir mayası toplamaktaydılar.

57 Ahmet Avanas, *Millî Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 197-212.

58 "Belediye Kongresi", *Anadolu'da Kalem*, I/5, 25 Haziran 1337 (1921), s. 6.

59 "Belediye Eczanesinde İhtikâr?", *Anadolu'da Yeni Gün*, 29 Eylül 1337 (1921), s. 2.

Bunun üzerine, İnebolu Mutasarrıflığına müracaat edilerek İnebolu Ziraat Bankasına temin edilen tuz halindeki peynir mayalarının acil olarak Ankara'ya gönderilmesi talep edildi.⁶⁰

Gıda örneklerinin yanına, mesken piyasasındaki gerilimleri de eklemek gerekir. Özellikle Ankara'nın Millî Mücadele döneminde devletin merkezi hâline gelmesi hem yerel hem de merkezî hükûmet düzeyinde ciddi bir konut sorununa yol açtı. Devlet memurları, milletvekilleri ve askerî personelin şehre gelişinin yarattığı nüfus artışının, mevcut konut kaynaklarının yetersiz kalmasına ve kiraların yüksek seviyelere ulaşmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum, özellikle Ankara'nın Millî Mücadele'nin merkezi hâline gelmesiyle daha da belirginleşmekteydi. Şehir, hem yerel hem de merkezî hükûmet düzeyinde yoğun bir nüfus akınına sahne oldu, bu durum da konut talebini ve dolayısıyla kira fiyatlarını inanılmaz seviyelere çıkardı.⁶¹ Ankara'da meskenlere yönelik arz ve talep dengesinde bozulma, bazı ev sahiplerinin kiraları normalden de yükseğe çıkarmalarına sebep oldu. Kimi ev sahipleri ihtikâr derecesini geçen “hırs-ı menfaatperestlikleriyle” altı aylık veya bir yıllık peşin kiralar talep etmekteydiler. Aynı zamanda, ev sahipleri zengin kiracıları eve almak için memurları evlerinden çıkarmaya çalışmaktaydı.⁶² Ankara'daki mesken ihtikârını önlemek için Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey'le arkadaşları, Ankara'daki mesken ihtikârının “haddi mârufu tecavüz” ettiğini ve bu duruma meclis tarafından bir çare bulunması gerektiğini belirten bir kanun teklifi verdiler. Meclis'in gündemine, mesken ihtikârını engelleyecek ve ev sahibi-kiracı ilişkilerini düzenleyecek *Sükna Kanunu* teklifi gelse de İktisat Encümenine gönderilen teklif kanunlaşmadı.⁶³

Ankara'daki mesken krizi karşısında TBMM'nin yetersiz kalması, doğrudan sermaye kaynaklı çözümlerin gelişmesine zemin hazırladı. Bu bağlamda, Millî Mücadele döneminin erken özel girişim örneklerinden biri ortaya çıktı. Büyüyen mesken sorununun üstesinden gelmek için mebuslar ve Ankara eşrafından bazı kimseler 22 Mart 1921 tarihinde *Terakkiyat-ı Ziraiye ve Sinaîye ve İnşaat Anonim Şirketi*'ni kurdular. Şirketin ilk amacı sıhhi, ucuz, kullanışlı evler vücuda getirerek Ankara'daki mesken buhranıyla mücadele etmektir.⁶⁴ Aynı zamanda nafia ve belediye için binalar inşa etmek, ziraat ve sanayinin ilerlemesi için makineler getirtip satışı yapmak, fabrikalar vücuda getirmek de şirketin hedefleri arasındaydı.⁶⁵

Ankara'da mesken kiraları öyle yüksek seviyelere gelmişti ki savaş bittikten sonra Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in başını çektiği bir grup milletvekili, Meclisin başka bir şehre nakledilmesi için bir önerge verdiler. Önergede vilayette yaşanan konut sorunu açıkça ortaya konulmaktaydı:

60 “İhtikâra Mani Olmak İçin”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 8 Mayıs 1338 (1922), s. 2.

61 Jean-François Perouse, *Angora'dan Ankara'ya: Bir Başkent'in Doğuşu (1919-1950)*, çev. Ayşe Meral, Doğubatu Yayınları, Ankara 2023, s. 95-99; Mahmut Soydan, *Ankaralının Defteri: Milli Mücadele Günlüğü*, Tün Kitap, Ankara 2020, s. 63-71.

62 “Niçin Ev Yok”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Mart 1337 (1921), s. 2.

63 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIII, 10 Ekim 1337 (1921), s. 131.

64 “Ankara'da Terakkiyat-ı Ziraiye ve Sinaîye ve İnşaat Anonim Şirketi”, *Anadolu Ticaret Gazetesi*, I/13, 28 Mart 1337 (1921), s. 7.

65 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/2-40-14, 22 Mart 1337 (1921).

Anadolu topraklarında Yunan Ordusu bulunduğu sırada Yüce Meclis'in Ankara'da bulunması bir zaruret idi. Fakat bugün hamdolsun vaziyet düzeldiğinden ve Ankara'da mebus, memur ve subaylara ev bulup ailelerimizle kalmamızın çok zor olması sebebiyle bu ızdırabın devamına lüzum kalmamıştır. Daha iyi ve uygun şartları olan Bursa, Konya ve İzmir şehirlerinden birine Yüce Meclis'in naklini acil olarak teklif ederiz.⁶⁶

Ankara'da otellerde konaklama ücretleri de oldukça yüksekti. Dönemin Ankara gazetelerine göre, otelciler yatak başına gecelik altmış kuruş talep ediyor ve odalarda ikişer ya da üçer kişiyi birlikte konaklatıyorlardı. Ayrıca, her oda için yalnızca onar dirhem sulu gaz vererek olası kaza risklerini de artırmışlardı. Ne belediye ne de hükûmet bu duruma müdahale edebilmişti.⁶⁷

Mesken ve kira sorunu sadece Ankara'ya özgü bir durum değildi. *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin haberine göre, ev sahipleri kiracılarla karşı karşıya bırakılırsa Kastamonu'da "akıllara hayret verecek" bir ihtikâr olacağı belirtilmekteydi. Gazetenin yorumuna göre, sadece Ankara'da değil Anadolu'nun her yerinde bir kira sorunu mevcuttu.⁶⁸

Basında İhtikâr ve Çözüm Önerileri

Köşe yazarları da ihtikâr sorununu gündemlerine alarak çözüm önerileri geliştirmeye çalışmışlardır. *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde yayınlanan ve Yunus Nadi'nin imzasını taşıyan bir makalede, ülkedeki yoksulluktan kurtulmanın kooperatiflerin kurulması ve desteklenmesiyle mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Eğer kooperatifler desteklenirse, kooperatifler yoluyla İstanbul'da 60 kuruşa, Ankara'da ise 160 kuruşa satılan şekerin Ankara'da 80 kuruşa mâl edilebileceği belirtilmektedir.⁶⁹ Yunus Nadi, ihtikârla ilgili düşüncelerini açıkladığı bir başka yazısında ise, "İhtikâr gibi hilekarlıklarla kazanılan servetin aleni hırsızlıklardan başka bir şey olmadığını izahata hacet bile yoktur. Bir yandan mali ve iktisadi mebhasların ilmi kaideler halinde tedvinine ihtimam olunurken diğer taraftan insanlar ve onların cemiyetleri servet hususunda çok karışık telkinlerle büyüüp gidiyorlar" demektedir.⁷⁰

Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde yayımlanan isimsiz bir yazıda, Ankara'da yaşanan konut krizinin ihtikâr ile ilişkisi derinlemesine incelenmiştir. Yazıda, Ankara'daki konut krizinin temelinde yoksulluktan ziyade ihtikârın yattığı belirtilmekte ve ev ihtiyacı gibi temel yaşam gereksinimleri üzerinde yoğun bir ihtikâr pratiğinin toplumsal yaşamı kuşattığı yazmaktadır. Yazıda, kazancı çok tacirler ve maaşı yüksek memurların bu ihtikâra göğüs germe takati var iken, ancak sınırlı kazancı olan esnaf ve düşük maaşlı memurların ev buhranına karşı direnç gösterme

66 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XXIV, 19 Ekim 1338 (1922), s. 25-26.

67 "Muhtekirlerin Mahkumiyeti", *Hâkimiyet-i Millîye*, 4 Temmuz 1337 (4 Temmuz 1921), s. 2.

68 "Kastamonu'da Sükna Buhranı", *Anadolu'da Yeni Gün*, 18 Temmuz 1337 (18 Temmuz 1921), s. 2.

69 "Kooperatif Ahvalı", Yunus Nadi, *Anadolu'da Yeni Gün*, 3 Aralık 1336 (1920), s. 1.

70 "Mali İktisadi Siyaset", Yunus Nadi, *Anadolu'da Yeni Gün*, 27 Mayıs 1337 (1921), s. 1.

şansının olmadığı belirtilmektedir.⁷¹ *Hâkimiyet-i Millîye*'de 25 Nisan 1921'de çıkan "Ankara'da Pahalılık" başlıklı bir makalede ise ihtikâra karşı kuvvetli bir kurumsal müdahale ihtiyacının hissedildiği belirtilmiştir. Eğer kuvvetli tedbirler alacak bir kurum kurulmazsa Ankara dünyanın en pahalı şehirlerinden biri olacaktı.⁷²

Cemal Hüsnü imzasını taşıyan bir başka makalede, fiyatların belirlenmesinde araçların rolü eleştirilerek, bu yapısal sorunun yalnızca üretici ve tüketicilerin kooperatifler çatısı altında örgütlenmesiyle aşılabileceği savunulmaktadır. Ayrıca belediye ve hükûmet bu doğrultuda çalışmalı ve yeni kurumlar oluşturmalıdır. Cemal Hüsnü, Ankara'daki ekmek, yağ ve yumurta gibi temel tüketim mallarının köylerden şehirlere ulaşana kadar birçok aracından geçtiğini ifade etmektedir. Bu süreçte çeşitli hileler yapılmakta ve hem üreticiler hem de tüketiciler zarara uğramaktadır. Bu durumu aşmak için köylülerin ürünlerini herhangi bir engelle karşılaşmadan doğrudan şehre getirebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, şehirlerde kurulacak haller vasıtasıyla ürünlerin soğuktan, yağmurdan ve sıcaktan korunmasını sağlayacak bir sistem geliştirilmelidir. Bu hallerdeki odalar üreticiye düşük fiyatlarla kiraya verilecek, böylece üretici ve tüketiciler arasındaki araçlar kalkacaktır.⁷³

İhtikâr, Anadolu'da hayat pahalılığının en önemli sebeplerinden biriydi ve Anadolu gazetelerinde karikatürlerle beraber tasvir edilmiştir. *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'nde yayımlanan bir karikatürde, iyi donatılmış bir sofranın başında oturan bir adam tasvir edilmiş, çizimin üstüne de "zaman olur ki hayali cihan bedel" yazılmıştı. Karikatürün altına da çok küçük puntolarla "Hey gidi günler hey... Nerede o eski sofralar!" yazısı eklenmişti. Karikatür, yalnızca bir nostalji duygusu yaratmakla kalmıyor; aynı zamanda savaşın yarattığı ekonomik travmanın halk sofrasına doğrudan yansımaları da güçlü bir görsel eleştiriyle aktarıyordu.⁷⁴

Büyük Taarruzdan sonra, Türkiye'deki hayat pahalılığının etkileri üzerine Nuri Aziz de bir makale kaleme almıştır. Makalede, savaş döneminde hayat pahalılığından en az etkilenen İngiltere'de sanayici ve tüccarların bir heyet oluşturarak Maliye Nezaretine başvurduğu ve işçilerden alınan verginin azaltılmasını talep ettikleri belirtilmiştir. Bu sayede İngiliz fabrikalarında üretilen ürünlerin maliyeti düşecek, İngiliz ürünleri diğer ülkelerin ürünleriyle daha etkin bir şekilde rekabet edebilecek, ülkeye daha çok para girecek ve ürünlerin fiyatı düşecektir. Yazara göre, Türkiye son on yılda hayat pahalılığından en olumsuz etkilenen ülkelerden biriydi. Ülkede ücretlerin yükselmesi, hayat pahalılığının artmasına sebep olmuştur. Nuri Aziz, hayat pahalılığı sebebiyle fabrika kurmanın, ihracat yapmanın veya herhangi bir sosyal tesis inşa etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Hayat pahalılığının Türkiye'de yarattığı etkiler ve muhtekirlerin rolü Nuri Aziz'in makalesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır:

71 "Ev Kiraları", *Hâkimiyet-i Millîye*, 21 Mart 1337 (1921), s. 1.

72 "Ankara'da Pahalılık", *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Nisan 1337 (1921), s. 2.

73 "Müstahsiller ve Muhtekirler", Cemal Hüsnü, *Anadolu'da Yeni Gün*, 29 Haziran 1337 (1921), s. 1.

74 "Ankara'da Pahalılık: Zaman Olursa Hayali Cihan Değer", *Anadolu'da Yeni Gün*, 14 Nisan 1337 (1921), s. 1.

Bugün memleketimizde galâ-yi es'âr maalesef bütün metayi'-i iktisâdiyemizi kurutacak, bütün teşebbüsâtımızı ikâmete uğratacak bir haldedir... Vatanın bu yüzden görmekte olduğu ziyanlar milyonlara baliğ olmuştur. İmârat namına memlekette bir şey yapmak imkân haricine çıkmıştır. Ücûrât nisbetleri, akıl ve mantığın kabul edemeyeceği bir mertebeye kadar yükselmiş, bunları fırsat addeden muhtekirler de kendi kazançlarına daha yüksek nisbetlerle eyleyerek memlekette galâ-yi es'ârı insâf ve tahammül dairesi haricine çıkarmışlardır.⁷⁵

İhtikâr ve Vurgunculukla Mücadele

İhtikârla mücadele TBMM Hükûmetinin önceliklerinden biri olmamıştır. Daha doğrusu, Birinci Meclis'te bulunan mebuslar arasında neyin ihtikâr olarak tanımlanacağı neyin serbest piyasa koşullarından kaynakladığı üzerine bir anlaşmazlık mevcuttu. Diğer yandan, ihtikârla ilgili kanun tekliflerinde birçok mebus ülkede ihtikârın varlığı kabul ederken, bu kanun tekliflerinin sadece teklif olarak kalması da Birinci Meclis'in bu konudaki hareketsizliğini kanıtlar niteliktedir. Mecliste; ihtikârla ilgili kanun teklifleri, takrirler, öneriler, temenniler ya encümenler tarafından reddedilmiş ya da tekrar gündeme gelmemiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde konuyla ilgili belgelere rastlanmaması, Heyet-i Vekile'nin ihtikârla mücadele konusunda yasal bir düzenleme yapma konusunda yeterince istekli davranmadığını düşündürmektedir. Bununla birlikte, mevcut belgeler, Anadolu'daki devlet aygıtının ihtikâr karşısında tamamen pasif kalmadığını; sınırlı da olsa bazı müdahalelerde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

TBMM Hükûmetinin ihtikâr olgusuna nadir müdahalelerinden biri 23 Eylül 1920 tarihinde çıkan *Tuz Resmi Hakkında Kanunu*'yla gerçekleşmiştir. Tuzun fiyatı kanunen bir kuruş olmasına rağmen memlehalardaki satış fiyatının beş katına çıkmıştı. Bu yüzden, tuzun tekel altına alınması zorunlu hale gelmişti. *Tuz Resmi Hakkında Kanun*'un birinci maddesiyle tuz fiyatına zam yapılarak tuzun fiyatı memlehalarda üç kuruş olarak belirlendi. İkinci maddede ise kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir hafta içinde tuz tüccarları ve esnafları ellerindeki tuz miktarını bir beyanname ile Düyûn-u Umûmiye İdaresine bildirmek ve fark vergisini ödemek zorunda kalacaklardı. Aksi takdirde, süre sona erdiğinde bildirilmemiş olan tuz kaçak kabul edilerek, yeni vergiden iki katı oranında cezaya tabi tutulacaktı. Beyannameye belirtilen miktardan fazla tuz ortaya çıkarsa, aynı işlem uygulanacaktı.⁷⁶ “Tuzun inhisar tahtında bulunması sebebiyle memlehalara uzak olan mahaller halkının ihtiyacatını kaldırmak ve ihtikâra mâni olmak” kanunun en mühim noktasıydı. Muvâzene-i Mâliye Encümeninin kanunla ilgili mazbatasında ifade ettiği üzere, Düyûn-u Umûmiye'nin şubesi bulunan her bölgede bir ambar kurulması ve tüccarların kanun doğrultusundaki yükümlülüklerine riayet etmeleri, olası ihtikâr girişimlerine karşı etkin bir engel oluşturacaktı.⁷⁷

75 Nuri Aziz, “Hayat Pahalılığı”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 27 Mart 1339 (1923), s.3.

76 “Tuz Resmi Hakkında Kanun”, *Kavanin Mecmuası*, I/26, 23 Eylül 1336 (1920), s. 28.

77 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C IV, 23 Eylül 1336 (1920), s. 303.

Millî Mücadele yıllarında en temel ihracat ürünlerinden biri olan tütünde de ihtikâr görülmekteydi. Tütün ihtikârı, esasında tütün kaçakçılığından doğmaktaydı. Kütahya Mebusu Cemil Bey, kaçak tütünün kıyyesinin bile 200–300 kuruşa kadar çıktığını belirterek bu meseleye dikkat çekmişti.⁷⁸ Maliye Vekâletinin de gündeminde olan tütün ihtikârına karşı Vekâlet, tütünün ihtikârdan kurtarılması ve mevcut tütünlerin saklanıp daha pahalı satılmaması için birtakım memurlar istihdam etmiş, barakalar kurulsa da bu önlem yeterince etkili olmamıştı.⁷⁹

Birinci Meclis'teki milletvekillerinin gündem önceliklerindeki farklılıklar ile ihtikâr olgusuna ilişkin birbirinden ayrışan yaklaşımlarının, ihtikârla ilgili kanuni altyapının oluşmamasında etkili olduğu savunulabilir. Bu bağlamda, Kütahya Mebusu Cemil Bey, ihtikâr olgusunun kanuni düzenlemelerle ele alınması için mücadele eden mebusların başında gelmektedir. Ancak, Cemil Bey'in önerdiği hiçbir teklifin kanunlaşmadığını belirtmek de önemlidir. Cemil Bey, 20 Aralık 1920 gibi erken bir tarihte Heyet-i Vekile'ye *Men'i İhtikâr Kanunu* için bir teklif sunmuştur. Cemil Bey'e göre, fiyatların yüksek olmasının temel sebebi, Ankara esnafının İnebolu veya Antalya gibi diğer ticaret merkezlerine gidememesi ve bu durumun, malları ellerinde tutan büyük tüccarların belirlediği yüksek fiyatlara mahkûm olmalarıydı. Bu sebeple, Antalya'da şekerin kıyyesi altmış kuruşken Ankara'da yüz ila yüz yirmi kuruş arasında değişmekteydi. Ancak Cemil Bey'in yoğun çabalarına rağmen ihtikârla mücadeleye dair somut bir yasal düzenleme oluşturulamamıştır.⁸⁰ Bu durum, Birinci Meclis'in gündem yoğunluğu ve temsilciler arasındaki öncelik farklılıklarıyla doğrudan ilişkilidir.

14 Temmuz 1921'de Layiha Encümeni tarafından tartışılmak üzere Adliye ve İktisat komisyonlarına gönderilen ve 19 Ocak 1922'de TBMM'de görüşülen Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi ve arkadaşlarının *İhtikârın Men'i Hakkında Kanun* teklifi, mebuslar arasında ihtikârla ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve İktisat Komisyonu'nun konuyla ilgili düşünce ve pozisyonunun belirginleşmesine olanak tanınması açısından önemli bir belge niteliğindedir.⁸¹ Söz konusu kanun teklifi, temel ihtiyaç maddelerinin fahiş fiyatlarla satılmasını önlemeyi amaçlamaktaydı.⁸² Özellikle savaş sonrası dönemde Türkiye'de ekonomik dengesizliklerin ve pahalılığın artması, bu tür düzenlemeleri daha da elzem kılmaktaydı. Teklifte, kâr marjı %10-20'nin üzerinde satış yapanların “muhtekir” olarak tanımlanması ve bu kişilerin, *Hıyânet-i Vataniye Kanunu* uyarınca İstiklal Mahkemelerinde vatan hainliği suçlamasıyla yargılanmaları önerilmekteydi. Ayrıca, esnaf ve tüccarların ellerindeki malzemeleri belediyeye beyan etme zorunluluğu getirilmesi öngörülmüyor ve bu düzenlemelere uymayanların ağır para ve hapis cezalarıyla karşılaşacakları belirtiliyordu.⁸³

78 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 15 Nisan 1338 (1922), s. 167.

79 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIV, 17 Kasım 1337 (1921), s. 247.

80 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VI, 20 Aralık 1336 (1920), s.437.

81 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XI, 14 Temmuz 1337 (1921), s. 241.

82 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 83.

83 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 83.

İktisat Encümeni ise kanun teklifine karşı çıkararak, reddedilmesi yönünde görüş bildirdi. Encümen, fiyat artışlarının ardında yatan temel etkenlerin ihtikâr ve cezaî yaptırımların değil; nakliyat sorunları, arz-talep dengesizliği ve yapısal rekabet eksikliği olduğunu öne sürdü. Bu bağlamda, cezai hükümlerin uygulanmasının fiyatları daha da artırabileceği yönündeki endişesini dile getirdi. Encümenin bu değerlendirmesi, savaş zamanı uygulanan benzer yasaların başarısız olduğunu ve fiyatların daha da yükseldiğini gözlemlemiş bir yaklaşımdı. Dolayısıyla, cezai düzenlemelere gerek olmadığını, sorunun ekonomik politikalar ve lojistik çözümlerle çözülmesi gerektiğini savunuyordu.⁸⁴

Kanun teklifinin TBMM'deki görüşmeleri sırasında mebuslar arasında önemli tartışmalar yaşandı. Bazı milletvekilleri, ekonomik gerekçelerle serbest piyasanın korunması gerektiğini savunurken, diğerleri ise fırsatçılık yapan tüccarların cezalandırılmasını talep etti. Bu tartışmaların başında, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, ihtikârın ülkede ciddi bir sorun hâline geldiğini ifade etti. Tunalı Hilmi Bey, ihtikâra müdahale edilmemesi durumunda halkın büyük mağduriyetler yaşayacağı konusunda uyarılarda bulundu ve kömür spekülasyonu ile ilgili şu örneği verdi: "Perakendeci kömürcü on beş kuruşa satıyor. Kömür yedi buçuğa çıkıyor. Yine on beş kuruş, sekize ve ona çıkıyor yine on beş kuruştur. Rica ederim bu hal nedir? Bu tetkik edilecek en büyük mevzudur."⁸⁵

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey de, Tunalı Hilmi Bey'e katılarak ihtikârın ülkede yaygın olduğunu belirtti ve özellikle temel ihtiyaç malzemelerinde fiyatların fahiş şekilde arttığını vurguladı. Ticaret erbabının küçük sermayelerle büyük kazançlar elde ettiğini ve bunun toplumun genel refahını olumsuz etkilediğini ifade etti. Hüseyin Avni Bey, Adliye Encümeninin bu konuyu inceleyip ihtikâr yapanlara cezaî yaptırım uygulaması gerektiğini savundu. Ona göre, devletin halkın refahını koruma görevi vardı ve bu durum, küçük bir sermayedar grubunun çıkarları uğruna ihmal edilemezdi.⁸⁶

Öte yandan, cezacı yaklaşımın karşısında rekabeti önceleyen bir hat da belirgindi. Söz alan diğer mebuslar ise fiyat artışlarının ihtikârla değil, ulaşım ve üretim sorunlarıyla alakalı olduğunu savundular. Bu bağlamda, Konya Mebusu Musa Kazım (Onar) Bey, fiyat artışlarının ihtikârdan değil, nakliyat ve üretim sorunlarından kaynaklandığını belirtti. Malların kıtlığı nedeniyle fiyatların yükseldiğini ve bu durumun arz-talep dengesi ile ilgili olduğunu savundu. Yasalarla bu tür ekonomik sorunların çözülemeyeceğini ve cezaî yaptırımların sorunu daha da kötüleştirebileceğini dile getirdi.⁸⁷

Konya Mebusu Hacı Bekir (Sümer) Efendi Musa Kazım Bey'e katılarak, piyasadaki fiyat artışlarını doğal bir süreç olarak değerlendirirken ihtikârı önlemenin en etkili yolunun rekabet olduğunu belirtti. Kömür fiyatları üzerinden verdiği örnekte, narh uygulanmasının piyasada

84 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 82-83.

85 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 84-85.

86 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 85.

87 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 84.

mal bulunmamasına yol açabileceğini söyledi. Savunduğu bu durumu şu şekilde ifade etti: “Şimdi gelelim kömür meselesine; kömüre bugün narh verin, yarın efendiler bir kıyye kömür bulamazsınız. Bu katidir...Bu ihtikârı menetmek için hakiki rekabetten maada hiçbir şey bunu menedemez.”⁸⁸

Sonuç olarak, kanun teklifi mecliste yapılan tartışmalar sonucunda reddedilmiştir. İktisat Encümeni, fiyat artışlarının cezai düzenlemelerle değil, daha çok ekonomik ve lojistik sorunlarla bağlantılı olduğunu savunmaktaydı. Çoğu mebus da serbest piyasanın daha etkili bir çözüm olacağını, narh uygulamasının piyasada mal kıtlığına yol açabileceğini ve cezaî yaptırımların durumu daha da kötüleştireceğini ifade etmiştir.

TBMM’nin mesleki yapısı, ihtikârla mücadeleyi etkilemiştir. Özellikle tüccar mebusların, ticari çıkarlarına zarar gelmemesi için ihtikârla ilgili yasal düzenlemelerin önünü açmak istemedikleri tahmin edilebilir. Eğer TBMM, ihtikârla mücadeleyi yeni kanuni mevzuatla desteklemiş olsaydı, bu durum serbest piyasa koşullarını derinden sarsacak ve tüccarların ticari hayatını olumsuz etkileyecekti.

Tanık Zafer Tunaya’nın belirttiğine göre, Birinci Meclisteki 337 mebustan 40’ı ticaretle uğraşmaktaydı.⁸⁹ Az bir sayı değil; ancak hiziplere bölünmüş mecliste kanunlara etki edecek kadar fazla değillerdi. Zaten ticari çıkarlarını olumsuz etkileyeceği için ihtikârla mücadeleyi önlemek istediklerine dair kanıtımız da mevcut değil. TBMM Zabıt Cerideleri incelendiğinde, ihtikâra yönelik tartışmaların çoğunlukla teknik bilgi eksikliğiyle şekillendiği, mebusların yaşadıkları bölgelere dair gözlemlerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu kişilerin tüccar ya da iktisatçı olmadığı konuyla ilgili teknik bilgilerinin zayıf olduğu söylenebilir. Diğer yandan, üstte konuşmasını alıntıladığımız Hacı Bekir Efendi’nin 1909 yılında *Akşehir İktisat Anonim Şirketi*’ni ve 1916 yılında ise *Akşehir Elektrik ve Mensucat Şirketi*’ni kurduğunu aynı süreçte İstanbul’daki *Şark Değirmenleri Anonim Şirketi*’ne ortak olduğunu ve şirketin idare kurulu başkanlığını üstlendiği bilinmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla, narhın olumsuz etkilerine yönelik yaptığı konuşmasının tecrübelerine dayandığı iddia edilebilir. Sonuç olarak, ihtikârla mücadeleyle ilgili yapılan kanun tekliflerinin sonuçsuz kalmasının TBMM’nin çoğunluğunun bu tür kanuni altyapının serbest ticareti olumsuz etkilemesinden korkması ve bununla ilgili kötü seferberlik tecrübelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Millî Mücadele’de Sosyalist Hareketlerin İhtikâra Bakışı

İhtikâr meselesi Millî Mücadele’de sol hareketlerin de gündemine gelmiştir. İhtikâra ideolojik bir pencereden yaklaşan sol harekete göre ihtikâr yerel güç sahiplerinin, sömürü

88 TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922), s. 85-86.

89 Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 62.

90 *Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923*, haz. Orhan Özdiş ve Murat Babuşoğlu, TBMM Basımevi, Ankara 2022, s. 681.

düzeninin bir parçasıydı ve buna göre mücadele edilmeliydi. 1920 yılında ortaya çıkmış Yeşil Ordu, İslami-Komünist bir karakterde olan nizamname ve talimatnamesinde ihtikâra karşı kesin bir tavır takınıyordu. Yeşil Ordu Talimatnamesine göre, ihtikâr ve hırsızlık demek olan sermaye nefretle karşılanmaktaydı. “Asya, Asyalılarıdır. Asya artık kapılarını muharebe, sermaye, ihtikâr, sunuf ihtirasat-ı fecaatlerine ebediyen kapamıştır” denilerek, ihtikâr açıkça toplumsal sömürünün bir biçimi olarak tanımlanmış; bu tür kazanç biçimlerinin örgütlü mücadeleyle tasfiye edilmesi gerektiği savunulmuştur.⁹¹ Sermaye sahipleri, büyük tüccardan sarraflar, dellallar ve komisyoncuların yanı sıra “müstehlikler arasında ihtikâra alışmış, gayr-i insânî kazançlar peşinde koşmuş” kimselerin Yeşil Ordu merkez teşkilatında yeri olmayacağı açık biçimde ifade edilmişti.⁹²

Sol hareketler, 1920 yılında kurulan komünist partilerin de ihtikârla mücadeleyi gündemlerine aldıklarını göstermektedir. 10-16 Eylül 1920 tarihlerinde Bakü’de gerçekleştirilen Türkiye Komünist Teşkilâtları Birinci Kongresi’nde kabul edilen Türkiye Komünist Fırkası Programında, ihtikâr meselesine kısaca yer verilmiştir. Programın 22. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “T.K.F., köylerde başlayacak mübarezede, kuvveti bilhassa mütegalibelerin gasp ve ihtikârlarına nihayet vermek cihetine sarf edip; kendi emeğiyle yaşayan orta sınıfları ise mütegalibe elinden kurtarmak suretiyle...” Böylece, fırkanın ihtikâr konusundaki duruşu net bir şekilde belirlenmişti.⁹³ Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle 18 Ekim 1920’de Ankara’da kurulan “resmî” *Türkiye Komünist Fırkası*’nın beyannamesinde de ihtikârla mücadeleye değiniliyordu:

Fırkamız ilk hamlede kapitalizmin bu suistimalatına nihayet vererek dahilde mesai-yi Millî yeyi ihtiyacat-ı hakikiyyemize ve müşterek bir maişetin göstereceği lüzuma göre tensik etmek, hariçte de eşya mübadelesini eşhasın ve erbab-ı ihtikârın bu ihtirasından kurtarıp hakiki ihtiyacatımıza tekabül etmeyecek ve sükun ve saadetimizi ihlal eyleyecek eşya yerine ehl-i selamet ve saadet-i umumiyyemizin tevakkuf ettiği malzemeyi celbederek Anadolu’yu Garp kapitalizminin mahreci ve esir-i iktisadisi vaziyetinden kurtarmak, yani Avrupa emperyalizmini en can alacak temelinden vurmak fikrindedir. Bu muazzam menafi-i umumiyyenin temini namına birkaç şahsın ihtikâra fırsat bulamamak yüzünden duçar olacağı zarar, fırkamızı hakikat mücahedesinde duçar-ı tevakkuf etmez.⁹⁴

Sol hareket, sadece söylemde kalmamış aktif olarak ihtikârla mücadele etmiştir. Bu amaçla aralarında mebusların da bulunduğu, *Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası*’yla bağlantılı kişiler tarafından ihtikâr ve pahalılıkla mücadeleyi amaçlayan *Türkiye Kooperatif Şirketi* kuruldu. Merkezi Ankara’da bulunan ve Mart 1922’de kurulan şirket, köylü ve fukaraya ucuz ürünler satarak ihtikâr problemiyle mücadele etmeyi hedeflemekteydi. Şirketin meclis-i idaresine

91 Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, ANT Yayınları, İstanbul 1994, s. 56.

92 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (1920-1923)*, s. 20.

93 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul 1982, s. 147.

94 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (1920-1923)*, s. 48.

Erzurum Mebusu Salih (Yeşiloğlu), Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü, Siverek Mebusu Mustafa Lütfi (Azer), Şimendiferler Umur-ı Cerriye Eski Müdürü Bahattin, Salih Hacıoğlu, Millet bahçesi İşletmecisi Hilmi ve Kenan Beyler seçildiler.⁹⁵ Şirketin amaçlarından bir diğeri de kooperatif usulünün ülkede yaygın hale getirilmesini sağlamaktır. Şirket, alıcıyla tüccar arasında bir çeşit köprü oluşturarak ürünleri mümkün olan en ucuz şekilde halka satmayı hedeflediğini nizamnamesinde belirtiyordu.⁹⁶ Şirket, üye sayısını artırmak için reklam verme yoluna da gitmekteydi. *Yeni Hayat* dergisinin dördüncü sayısında *Türkiye Kooperatif Şirketi*’nin bir reklamı çıkmıştı. Reklamda; “İhtikârdan korunmak için Türkiye Kooperatif Şirketi’ne aza yazılınız” denilerek ihtikârla mücadele için şirkete üye aranıyordu.⁹⁷

Millî Mücadele döneminde kurulan en büyük şirket *Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi* de ithalat ve ihracatta aracıları kaldırıp ticareti o zamana kadar kontrolü altında tutan azınlıklardan kurtarmak ya da bu alandaki etkinliklerini en aza indirmeyi amaçlıyordu. Büyük Taarruz’un zaferle neticelenmesinden hemen sonra 19 Eylül 1922’de kurulan şirket oldukça iddialı bir girişimdi.⁹⁸ O günün şartlarına göre yüksek bir miktar olan bir milyon lira sermayeyle kurulan şirket, yirmi beş yıl müddete sahipti. İhracat ve ithalat yapma amacıyla kurulan şirketin hedefi, ithal edeceği malları limanlarda, mağaza ve depolarda bulundurarak toptan ve ucuz fiyatla satmak, aynı zamanda ülkede üretilen ticari malların da dış piyasaya satılmasına aracılık etmektir. Şirket, kuruluş aşamasında da hükûmetten büyük destek görmüştü; çünkü ithalat ve ihracatta aracıları ortadan kaldırmak isteyen hükûmetle şirketin hedefleri büyük ölçüde uyuşmaktaydı.⁹⁹

Genel olarak, Millî Mücadele döneminde sol hareketler ihtikârı sömürü düzeninin bir unsuru olarak görmüş ve aktif bir şekilde buna karşı mücadele etmişti. Bu mücadele hem ideolojik hem de pratik düzeyde kendini göstermiş, kooperatifçilik ve devlet destekli ticari girişimlerle halkın ekonomik sıkıntılarını hafifletmeye yönelik somut adımlar atılmıştı.

İhtikâr olgusu yalnızca Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemleriyle sınırlı kalmamış, Türkiye’nin doğrudan savaşa katılmadığı II. Dünya Savaşı döneminde de benzer ekonomik kırılganlıklar ve fırsatçılık eğilimleri gözlemlenmiştir.¹⁰⁰ Bu durum, ihtikârın tarihsel bir süreklilik gösterdiğini ve savaş koşullarının oluşturduğu ekonomik yapısal zorlukların, kırılgan ekonomilerde tekrarlandığını ortaya koymaktadır.

95 *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayınları Emek 1. Yeni Hayat 1,2,3., der. Ali Ergin Güran, Katkı Yayınları, İstanbul 1975, s. 53.*

96 *Age.*, s. 125-139.

97 *Yeni Hayat*, I/IV, 8 Nisan 1338 (1922), s. 18.

98 *BCA*, 30-18-1-1/5-29-3, 19 Eylül 1338 (1922).

99 Selim İlkin, “Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, I/2, (1971), s. 199-201.

100 II. Dünya Savaşı yıllarında, İhtikâr ve vurgunculuk tekrar önemli bir sorun haline gelmiştir. Dönemin gazeteleri İhtikâr yaparken yakalanan tüccar ve esnafın haberleriyle doludur. II. Dünya Savaşı’nda İhtikârı ele alan önemli çalışmalar için bk. Bülent Bakar, “İstanbul’da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XII/24, (2013), s. 1-60; Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşam Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017; İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşının Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 9, (2006), s. 1-51.

Sonuç

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaygın bir şekilde görülen ihtikâr ve stokçuluğun, mütareke ve Millî Mücadele yıllarında Anadolu'daki seyrini incelemeyi amaçlamıştır. Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerinde ticaret yollarının Birinci Dünya Savaşı'na kıyasla kısmen açık olması, ihtikâr olgusunun önceki yıllara göre aşırı seviyelere ulaşmasını engellemiştir. Bununla birlikte, askerî öncelikler, savaşın yarattığı nakliyat zorlukları, rekabet eksikliği, kitle psikolojisi, gümrük vergileri ve özellikle belirli ürünlerdeki arz-talep dengesinin bozulması gibi etmenler ihtikâr yapanlara belirli fırsatlar sunmuştur. Bu durum, ekonomik dengesizliklerin ve toplumsal huzursuzlukların derinleşmesine yol açmıştır. Millî Mücadele döneminde Anadolu'da yaşanan ihtikâr, hem büyük tüccarlar hem de küçük esnaf ve zanaat erbabı tarafından gerçekleştirilerek geniş bir sosyal kesimi etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Millî Mücadele'nin getirdiği belirsizlikler ve zorlu ekonomik koşullar, sermaye birikimi fırsatlarını öne çıkarırken bu durum, sermayenin dağılımını da önemli ölçüde şekillendirmiştir.

Zafer Toprak'ın "yeni toplumsal katman" olarak tanımladığı muhtekirler, ticari avantajlarının yanı sıra siyasi nüfuzlarını da artırmışlardır. Yerel yönetimler üzerindeki etkileri, komisyonlar ve mahkemelerdeki rolleriyle belirginleşmiş, bu da muhtekirlerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi güç kazandıklarını göstermiştir. Küçük esnaf ve zanaatkarların da bu süreçte yer alması, ihtikârın toplumsal tabanının ne kadar geniş olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyalist perspektiften bakıldığında, muhtekirlerin burjuvaziyle özdeşleştirilmesi, dönemin toplumsal sınıflar arasındaki çatışmanın ekonomik boyutunu vurgularken, TBMM üyelerinin bile muhtekir olarak algılanması, Millî Mücadele'nin içsel sosyo-ekonomik sorununu gözler önüne sermektedir.

Millî Mücadele döneminde Anadolu'da yaşanan ihtikâr olgusu, savaşın getirdiği ekonomik zorluklar, ticaret yollarının kesintiye uğraması ve lojistik sorunlarla doğrudan ilişkilidir. İstanbul ve İzmir'in işgali, ana ticaret merkezlerinin kontrol dışına çıkmasına neden olmuş, bu da mal arzında ciddi bir azalma ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında artışa yol açmıştır. Demiryolu nakliyatının askerî önceliklere kaydırılması, ticari faaliyetleri zorlaştırmış ve tüccarlar arasında yolsuzlukların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Ekmek, şeker ve et gibi temel gıda maddelerindeki ihtikâr, toplumun en savunmasız kesimlerini derinden etkilemiş ve kitle psikolojisinde güven kaybına yol açmıştır.

Hükûmetin uyguladığı narh politikaları ve diğer müdahaleler istenilen etkiyi tam olarak sağlayamamış ve mevcut buhranı derinleştirmiştir. Belediye ve yerel yönetimlerin sınırlı müdahaleleri, piyasa mekanizmalarının kontrolsüz çalışması karşısında yetersiz kalmış ve özel teşebbüslerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ankara'daki konut sıkıntısı ve yüksek kira fiyatları, nüfus artışıyla birleşerek sosyal huzursuzlukları tetiklemiştir. Devletin merkezî rolünün getirdiği lojistik ve idari zorluklar, ihtikârın önlenmesini zorlaştırmıştır.

Bu dönemdeki tecrübeler, kriz yönetimi ve ekonomik istikrarın sağlanmasında merkezi otoritenin etkin rolünün önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında ihtikâr olgusu basının sık sık gündemine getirdiği bir mesele olmuştur. Anadolu basını, ihtikâr ve vurgunculukla ilgili haberler yaparken, köşe yazarları da ihtikâr meselesiyle ilgili çözüm önerileri getirmişlerdir. Hükûmetin ihtikâr ve hayat pahalılığıyla mücadeleyle yetersiz kaldığı durumlarda bazı siyasetçi, işadamı ve eşraf tarafından girişimler meydana getirilmiştir. Ancak, kaynakların oldukça kısıtlı olduğu Millî Mücadele Anadolu'sunda bu girişimlerin birer iyi niyet göstergesinden öteye geçemediği tahmin edilmektedir.

İstanbul ve TBMM Hükûmeti, ihtikârla mücadelede etkili bir denetleme mekanizması kuramayıp, bu mücadeleyi kanuni bir altyapıya oturtamamıştır. Bu politika eksikliğinin arkasında Birinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerin büyük etkisi bulunmaktadır. TBMM'deki birçok mebus, Anadolu'da Birinci Dünya Savaşı sırasında bir ihtikâr olgusunun var olduğuna inanmamış ve ekonomik dengesizliklerin serbest piyasa koşulları nedeniyle meydana geldiğini savunmuşlardı. Bazı mebuslar ise serbest piyasa koşullarına müdahalenin seferberlik döneminde daha kötü sonuçlara yol açtığına dair deneyimlere dayanarak, bu müdahalelerin olumsuz etkileri konusunda endişe taşımaktaydılar. Sonuç olarak, TBMM Hükûmeti ile mülki idareler ve belediyeler, ihtikârı durdurmaya yönelik olarak seferberlik döneminden kalan bazı kanun ve düzenlemeleri uygulama yoluna gitmişlerdi. Ancak, TBMM Hükûmeti'nin ihtikârla tamamen mücadele etmediğini söylemek yanıltıcı olur. Yapılan bazı yasal düzenlemeler, ihtikârla mücadele amacını da taşımakta olup, kritik maddelerde ihtikârın önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu durum, hükûmetin ihtikâr konusundaki yaklaşımının karmaşık olduğunu ve belirli önlemler alındığını göstermektedir. Buna mukabil olarak, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde Anadolu'da yoğun bir şekilde gözlemlenen ihtikâr olgusu, bu süreçlerin getirdiği ekonomik ve sosyal zorlukların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH.ŞFR. 609/56, 4 Ocak 1335 (1919).

BOA, DH.ŞFR. 95/38, 5 Ocak 1335 (1919).

BOA, MV. 214/120, 26 Mart 1335 (1919).

BOA, DH.EUM.AYŞ. 6/91, 26 Nisan 1335 (1919).

BOA, MV. 215/112, 17 Mayıs 1335 (1919).

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-1/2-40-14, 22 Mart 1337 (1921).

BCA, 30-18-1-1/5-29-3, 19 Eylül 1338 (1922).

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C IV, 23 Eylül 1336 (1920).

TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VI, 20 Aralık 1336 (1920).

- TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C VIII, 21 Şubat 1337 (1921).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIII, 10 Ekim 1337 (1921).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIV, 17 Kasım 1337 (1921).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XVI, 19 Ocak 1338 (1922).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 15 Nisan 1338 (1922).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XIX, 17 Nisan 1338 (1922).
TBMM Zabıt Ceridesi, D I, C XXIV, 19 Ekim 1338 (1922).

Kavanin Mecmuası

“Tuz Resmi Hakkında Kanun”, *Kavanin Mecmuası*, I/26, 23 Eylül 1336 (1920).

Dergi ve Gazeteler

Anadolu'da Kalem

Anadolu'da Yeni Gün

Anadolu Ticaret Gazetesi

Azım ve Emel

Dertli

Hâkimiyet-i Millîye

Kahkaha

Sinob

Şark

Yeni Hayat

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Açıksöz, Hüsnü, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu 2018.
- Akbulut, Erden – Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007.
- Avanas, Ahmet, *Millî Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.
- Aydın, Mehmet, “Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahallılığı Sorunu (1918-1922)”, *History Studies International Journal Of History*, II/2, (2010), s. 441-451.
- Bakar, Bülent, “İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XII/24, (2013), s. 1-60.
- Berber, Engin, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1993.
- Beşikçi, Mehmet, “On Yıllık Harp ve Topyekun Seferberlik”, *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 205-226.
- Bulut, Engin Çağdaş – Hikmet Öksüz, “TBMM'nin Açılışının Trabzon'da Çıkan İstikbal Gazetesine Yansımaları”, *Türkiyat Mecmuası*, XXX/2, (2020), s. 657-670.
- Birinci Dönem Ankara İstiklâl Mahkemesi (1920-1922): Cilt 8/1*, haz. Mehmet Ali Kumbuzoğlu, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2023.
- Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923*, haz. Orhan Özdil ve Murat Babuçoğlu, TBMM Basımevi, Ankara 2022.
- Bülbül, İrfan, “İkinci Dünya Savaşının Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 9, (2006), s. 1-51.

- Çaldağ, Cevdet-İbrahim Ethem Tuncel, *Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nin İki Yanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Çalışlar, İzzeddin, *On Yıllık Savaş – Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Çantay, Hasan Basri, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul 1964.
- Çavdar, Necati, “Mütareke Dönemi'nin İlk Aylarında İstanbul'da Ekmek Meselesi”, *Belleten*, LXXVIII/281, (2014), s. 287-314.
- Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.
- Esin, Taylan, ““El-Gasib Habibullah”: Savaş, Şeker ve Millî İktisat (1914-18)”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, XXII/44, (2017), s. 25-50.
- _____, “Osmanlı Basınında İhtikâr: Temsil, Mizah ve Mağduriyet (1917-18)”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, XXII/43, (2017), s. 74-122.
- General Report on the Trade and Economic Conditions of Turkey for the Year of 1919*, His Majesty's Stationery Office, Londra 1920.
- Genişol, Hüseyin Fehmi, *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na: Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, haz. Mustafa Yeni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- İlkin, Selim, “Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, I/2, (1971), s. 199–232.
- Kallek, Cengiz, “İhtikâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, (2000), s. 560-565.
- Karataşer, Büşra, *1914-1923 Arası İstanbul'un İşesi ve İhtikâr*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Metinsoy, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşam Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, haz. Muhittin Ünal, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- Özdemir, Mehmet, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demir Yolları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.
- Öztel, Muharrem, “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, *History Studies International Journal Of History*, V/2, (2013), s. 303-325.
- Pamuk, Şevket, “The Ottoman Economy in World War I”. *The Economics of World War I*, ed. Stephen Broadberry – Mark Harrison, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 112-136.
- Peker, Nurettin, *İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul 1955.
- Perouse, Jean-François, *Angora'dan Ankara'ya: Bir Başkentini Doğuşu (1919-1950)*, çev. Ayşe Meral, Doğubatu Yayınları, Ankara 2023.
- Sarıkoyuncu, Ali, “Zonguldak ve Havalisinin Millî Mücadelede Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, II/8, (1991), s. 683-694.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali: Birinci Cilt*, 8. Bs., Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- Soydan, Mahmut, *Ankaralının Defteri: Milli Mücadele Günlüğü*, Tün Kitap, Ankara 2020.
- Şakir, Ziya, *1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Etti?*, Mualim F. Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul 1944.
- Şener, Cemal, *Çerkes Ethem Olayı*, ANT Yayınları, İstanbul 1994.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992.

- Temel, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- Terzi, Arzu, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 6, (2012), s. 87-108.
- Toprak, Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi (Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918)*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- _____, *Türkiye’de “Millî İktisat”, 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- Tunçay, Mete, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul 1982.
- Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayınları Emek 1. Yeni Hayat 1,2,3.*, der. Ali Ergin Güran, Katkı Yayınları, İstanbul 1975.
- Vural, Mithat Kadri, “Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuvazi Olarak “Harb Zenginleri” ve Buna Yönelik Eleştiriler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, (2016), s. 109-131.
- Yazıcı, Nesimi, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, III/12, (1993), s. 431-446.

PROFITEERING AND HOARDING IN ANATOLIA DURING THE NATIONAL STRUGGLE (1919-1923)

Utku AKAR*

This study delves into the entwined dynamics of profiteering (ihtikâr) and speculative hoarding in Anatolia during the tumultuous years of the Turkish National Struggle (1919–1923), anchoring them within the broader economic disarray inherited from the First World War. Rather than treating these practices as isolated moral failings, the research probes how logistical breakdowns, institutional fragility, and the lingering mechanisms of wartime economies turned profiteering into both a survival tactic and a fault line of moral anxiety in early Republican discourse. The analysis draws on a diverse array of sources—memoirs, regional newspapers, parliamentary minutes from the Grand National Assembly (TBMM), and archival records spanning the late Ottoman and early Republican eras—to construct a textured portrait of everyday economic life and the structural asymmetries that defined it.

Central to the argument is the idea that profiteering was less a product of individual avarice than a systemic byproduct of prolonged wartime disruption. The post-1918 collapse of centralized control, coupled with severed trade routes and runaway inflation, transformed local markets into contested spaces. As the Ottoman administrative apparatus receded, a vacuum emerged—quickly filled by actors such as merchants, transporters, and municipal elites, many of whom exploited their newfound leverage. Within this context, profiteering often blurred the line between necessity and exploitation, mirroring the uneven costs of national mobilization.

The first section lays out the wartime roots of profiteering in the late Ottoman Empire. By 1917, under the Allied blockade and internal transport collapse, staples like bread and kerosene had become scarce. Efforts by Talat Pasha's administration—such as the formation of the Men-i İhtikâr Heyeti (Anti-Profiteering Committee)—only aggravated inflation and fostered distrust. This period saw the rise of “war profiteers,” who not only thrived amid scarcity but also helped crystallize a moral panic that outlived the war. Following the Armistice, profiteering networks didn't disappear—they adapted, embedded in the patchwork of local power structures emerging across Anatolia.

The paper next turns to the Mütareke period and the early phase of the National Struggle, when partial re-opening of trade routes failed to bring price relief. Imported goods trickled back

* PhD Candidate, Marmara University, Institute of Turkic Studies, Department of Turkish History, Division of Republican History, Istanbul/Türkiye, utkuakar.ua@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3573-6205

in, but speculation remained rampant. Ministry of the Interior telegrams repeatedly instructed provincial officials to clamp down on cartels and artificial price hikes. Meanwhile, local papers such as Ses in Balıkesir publicly named and shamed profiteers, casting economic malpractice as a threat not just to livelihoods but to the moral fiber of society.

As nationalist momentum gathered, profiteering took on a sharper political edge. Correspondence between military leaders and Mustafa Kemal Pasha reveals concerns over war profiteers infiltrating the nationalist cause, potentially undermining its moral legitimacy. This episode underlines a recurring tension: revolutionary leadership had to manage both the optics and substance of economic justice in order to maintain credibility with the public.

*The third section shifts to the actors themselves—the profiteers. While major merchants were the most visible beneficiaries, small-scale actors among which shopkeepers and artisans also engaged in opportunistic pricing. Case studies from towns such as Eskişehir, Konya, and Bolu show that speculative hoarding extended well beyond the urban centers. Attempts to impose *narh* (price controls) often proved counterproductive, sparking evasion and stock concealment. Ironically, the very mechanisms meant to enforce fairness frequently intensified instability.*

A key contribution of the study lies in its examination of the ideological frameworks used to interpret profiteering. For leftist and cooperative movements, profiteering was a symptom of deeper capitalist exploitation. Groups like the Yeşil Ordu and early socialist networks, including correspondents to the Comintern, cast profiteers as proto-bourgeois collaborators aligned with emerging power structures. Public intellectuals such as Yunus Nadi and Cemal Hüsnü advocated for cooperatives that could bypass exploitative intermediaries, prefiguring economic models embraced in the early Republic. In this way, profiteering became a proxy in broader struggles over class, morality, and the economic shape of the nation-in-the-making.

The final section engages with legislative responses in the TBMM. Despite widespread public condemnation, efforts to codify anti-profiteering laws stalled. The 1921 proposal spearheaded by figures including Abdülhalim Çelebi and Cemil (Altay) was rejected by the Economic Committee, which argued that logistical dysfunctions—not moral failures—were to blame. Some deputies pushed for harsh penalties, invoking the Law of Treason, while others—many with commercial ties themselves—warned against excessive state interference. This reluctance underscores a deeper ambivalence in early Republican governance: the desire to assert moral order clashed with anxieties about economic control and market freedom.

In tracing these layered tensions—economic, political, and ideological—the study contends that profiteering during the National Struggle was not a marginal phenomenon but a crucible in which the contradictions of a collapsing empire and an emerging nation played out. Profiteering deepened class divisions and cast doubt on nationalist claims of ethical renewal. Ultimately, the discourse around profiteering reveals how the early Turkish Republic grappled with reconciling the rhetoric of collective sacrifice with the hard realities of postwar economic life.